

**MOORDENAARS
EN HUN
MOTIEVEN**

MOORDENAARS EN HUN MOTIEVEN

Jef Vermassen

INHOUD

7	INLEIDING		
29	— DEEL I —		
	MENSEN DODEN MENSEN: OP ZICH MERKWAARDIG		
31	HOE KUNNEN MENSEN ZO BEESTIG ZIJN?		
34	ZIJN DIEREN DAN TOCH SNUGGERDER DAN MENSEN?		
53	HOE VERWANTER AAN DE MENS, HOE GEWELDDADIGER!		
78	WAT IS DE MENS TOCH FIER DAT HIJ HET POER UITVOND		
91	— DEEL II —		
	HET VERBAND TUSSEN WOORD EN MOORD		
95	OOK DIEREN COMMUNICEREN, ZIJ HET ZONDER WOORDEN		
112	DE TAALLES VAN DE SPREKENDE CHIMPANSEES		
125	TAAL ALS MENSELIJK COMMUNICATIE- EN VERZOENINGSMIDDEL		
135	TAAL ALS WAPEN		
154	SYMBOOLTAAL: EEN SLEUTEL OM HET MOTIEF TE ONTCLIFEREN		
172	HET GROTE MISVERSTAND: JIJ MOEST NIET STERVEN MAAR ZWIJGEN		
		185	— DEEL III —
			INDIVIDUEEL GEPLEEGDE LEVENSDELICTEN
		187	PARTNERDODING: HET MEEST VOORKOMENDE LEVENSDELICT
		286	GEZINSDODING: EEN TRAGISCH PARADOXAAL GEBEUREN
		316	INTRAFAMILIALE DODING: WAAROM BLOED VERGIETEN VAN BLOEDVERWANTEN?
		340	BUREN EN KENNISSEN: EEN RISICOGROEP VOOR DODINGEN
		353	WRAAKMOORD: ALS DE HAAT ONTSPOORT
		370	ROOFMOORD: JE GELD EN JE LEVEN
		402	HUURMOORD: VOOR WAT HOORT WAT!
		425	SERIEDODERS: VERSLAAFD AAN MOORD
		505	MASSADODERS: ALS IK KON, MAAKTE IK JULIE ALLEMAAL DOOD
		557	— DEEL IV —
			COLLECTIEF GEPLEEGDE LEVENSDELICTEN
		559	ZONDEBOKKEN: ONZE MAATSCHAPPELIJKE TROETELDIEREN
		584	DE PSYCHOLOGIE VAN RASSEN- EN VOLKERENHAAT
		603	DE LES VAN DE HOLOCAUST
		663	TIPS VOOR EEN VEILIGER SAMENLEVING
		711	NOTEN
		723	BIJLAGE OVERZICHT VAN DE IN BELGIË GEPLEEGDE LEVENSDELICTEN

INLEIDING

HET VOORRECHT VAN EEN STRAFPLEITER

Het kan ongewoon klinken, maar toch denk ik dat de grootste gave van een advocaat niet het spreken is, maar het luisteren. Dit geldt nog meer voor de strafpleiter. Dagelijks wordt hij geconfronteerd met de extreemste vormen van menselijk leed. Als cliënten hem opzoeken, is het niet alleen om goed verdedigd te worden. Ze willen ook dat naar hen geluisterd wordt. Mensen zijn opgelucht wanneer zij hun verhaal mogen vertellen. Meestal weten ze niet goed waar ze precies moeten beginnen. Daardoor verloopt het gesprek soms moeizaam, met horten en stoten. Op een verstandelijke manier over je gevoelens praten is niet voor de hand liggend. Je ziel zomaar blootleggen is ook niet eenvoudig. Sommigen durven het gewoon niet aan, schaamte weerhoudt hen. Anderen proberen het, maar komen uiteindelijk niet uit hun woorden. Wanneer ze het hebben over al die verwarrende gevoelens, raken ze hierdoor soms zelf totaal verward. Het gebeurt ook dat ze overweldigd worden door de herbeleving van al die emoties. Het stukt hun in de keel. Ze kunnen het gewoon niet gezegd krijgen. Het is zo moeilijk...

Wanneer een mens het ergste heeft gedaan waartoe hij in staat is, namelijk het doden van een medemens, wordt het nog moeilijker. Hoe moet je dat uitleggen? Dikwijls zitten daders er sprakeloos bij. Zij vinden geen woorden om te verduidelijken wat hen zover heeft gedreven.

Op zo'n ogenblik kan de aanwezigheid van een advocaat heilzaam zijn. Zijn luisterbereidheid is een steun. Het is ook een stimulans

om toch maar te trachten datgene onder woorden te brengen wat zo moeilijk te verwoorden is. De strafpleiter heeft een enorm voorrecht: uit eerste bron mag hij vernemen wat mensen heeft geïnspireerd en gestimuleerd om de onbegrijpelijkste daden te plegen. Later zal het precies zijn taak zijn om op zijn beurt deze moeizaam geuite emoties te verwoorden. Het is een gevoelsoverdracht via het woord. Eigenlijk is het ook vertalen. Het is trachten de soms moeilijk verstaanbare taal van de misdadiger begrijpelijk te maken. Begrijpen is greep krijgen op de dingen. Begrijpen leidt tot begrip. Het is pogen te vatten wat soms zo onvatbaar is. Het ondoorgroendelijke van de mens proberen te doorgronden, dit is een kernopdracht voor de advocaat.

Dankzij veel empatisch luisteren slaagt hij erin het menselijke drama zoals het zich werkelijk heeft voorgedaan te evoceren. Dit woord stamt uit het Latijn. Letterlijk vertaald betekent 'evocare' te voorschijn roepen. Het woord 'evoceren' omvat nog een ander Latijns woord, namelijk 'vox'. Het betekent stem. Via de stem en de taal tracht de verdediger de stemming en de sfeer op te roepen. De context waarin de feiten zich hebben voorgedaan, poogt hij weer te geven. In die zin is hij een tolk. Hij is iemand die vertolkt wat de direct betrokkenen bij het misdrijf, zowel daders als slachtoffers, niet of nauwelijks gezegd krijgen. Een goede tolk word je door erg veel en heel aandachtig een taal te beluisteren. Pas dan ben je in staat ze in al haar nuances te begrijpen.

ALS DE ZIELE LUISTERT...

Meer dan dertig jaar lang mocht ik mijn oor te luisteren leggen en deelgenoot worden van de intiemste zielenroerselen van de mens. Het inzicht dat ik hierdoor verwierf, poogde ik over te brengen zowel in de rechtszaal als erbuiten. Via pleidooien maar ook in debatten, interviews en lezingen trachtte ik het publiek een klaardere kijk te bezorgen op de duistere drijfveren van de criminele medemens. Hierbij werd ik geconfronteerd met hardnekkige weerstanden. Mensen oordelen toch zo gemakkelijk op basis van vooroordelen. Het is niet eenvoudig afstand te nemen van zovele clichés. Dit zijn gemakkelijke en banale handvatten, maar helaas geen deurklinken. Ze bieden wel enig houvast, maar sluiten meteen ook de deur die kan leiden tot dieper inzicht en beter begrip. Mijn toegangsdeur was de advocatuur. Dit

schitterende beroep bood mij het voorrecht in rechtstreekse dialoog te treden met daders en slachtoffers van levensdelicten. Die ervaring is zo verrijkend dat ik ze ook met anderen wil delen. Deels uit dankbaarheid om wat ik zomaar aangeboden kreeg, maar deels ook om te voorkomen dat deze waardevolle informatie verloren zou gaan, heb ik besloten dit alles neer te schrijven.

Naast het voorrecht strafpleiter te zijn kende ik nog een tweede professionele meevaller. In mijn studententijd had ik niet alleen het geluk rechten te mogen studeren, ik kreeg ook nog de kans mij te bekwamen in de criminologie. Deze studie is uiteraard een schitterende uitvalsbasis voor een strafpleiter. Het is een erg ruime maar tevens erg verruimende wetenschap. Eigenlijk is het een verzamelwetenschap van diverse disciplines.

Je leert inzien dat alles met alles te maken heeft: psychiatrie met psychologie, psychologie met sociologie, sociologie met filosofie... Het blikveld van de criminoloog is erg breed. Het omvat de mens in zijn totaliteit. Het laboratorium van de criminoloog is het grootste van de wereld, want het is de wereld. In dit uitgebreide werkveld mee te mogen speuren naar de diepe drijfveren van de ontspoorde mens heeft me veel geleerd. Jarenlange toetsing van deze wetenschappelijk vergaarde leerstof aan de dagelijkse praktische leerschool van de advocatuur bracht mij op het spoor van bepaalde wetmatigheden. Want wat aanvankelijk louter toeval leek, bleek uiteindelijk te beantwoorden aan een vrij vast en steeds weerkerend patroon. Hoe meer je immers met moordzaken geconfronteerd wordt, hoe meer je vaststelt dat datgene wat je nu weer wordt voorgeschoteld, toch zoveel gelijkenis vertoont met wat je een tijd voordien te verdedigen kreeg. Uiteraard zijn de feiten telkens anders. Dit maakt het vak precies zo boeiend. Elk levensverhaal is uniek. Maar toch ontdek je stilaan een rode draad. Het toeval is blijkbaar niet zo toevallig als je op het eerste gezicht zou denken. Dit inzicht heb ik vooral kunnen verwerven door het bestuderen van heel wat moordzaken waarin ik zelf geconsulteerd werd. Als strafpleiter werd ik van nabij geconfronteerd met de specifieke achtergronden en de diverse kenmerken van de meest uiteenlopende levensdelicten.

Wat een advocaat voor heeft op het Openbaar Ministerie, is dat hij niet alleen door daders wordt geconsulteerd, maar ook door hun

slachtoffers. De openbare aanklager staat beroepshalve altijd aan dezelfde kant: die van de schadelijders. Als advocaat verdedig je beide partijen. Dit leert je de feiten genuanceerder bekijken. Ze worden immers belicht vanuit diverse invalshoeken. Elke betrokkene vertelt zijn waarheid, op basis van zijn beleving van de feiten. Dit verhaal is de emotionele inkleuring van het gebeurde. Het is een subjectieve vertaling van een objectief feit.

In de beginfase bekijk je dit met verwondering. Alles lijkt nieuw en uniek. Maar na een tijd hoor je toevallig nog eens zo'n verhaal. Blijkbaar gaat het om net dezelfde emoties die tot soortgelijke feiten hebben geleid. Niet alleen de motieven vertonen grote parallellen. Ook de omstandigheden zelf komen dikwijls overeen, soms tot in kleine details.

Meer en meer viel het me op dat het merendeel van de levensdelicten werd gepleegd met vuurwapens! Ik vroeg me af hoe het toch komt dat zoveel dodingen plaatsvinden in het weekend en vooral dan in een verlengd weekend. Hoe eigenaardig toch dat het vooral partners zijn, familieleden en bekenden die elkaar naar het leven staan. Op het eerste gezicht zou je net het omgekeerde verwachten. Zijn het niet juist die mensen die het meest om elkaar geven? En wordt ons niet dagelijks door bepaalde media en politici voorgehouden dat de straat toch zo gevaarlijk is geworden? Merkwaardig toch dat wat dodingen betreft je precies buitenshuis veel veiliger bent dan in je woonkamer.

Deze ontdekkingen waren zo boeiend dat ik er niet alleen geïnteresseerd door werd, maar zelfs gepassioneerd. Daaruit groeide het verlangen om mijn ervaringen te toetsen aan meer algemene informatie. Wanneer ik tijdens lezingen mijn visie over moord en doodslag trachtte te verduidelijken, volgde weleens de opmerking: "Kun je dat bewijzen?" Bij wijze van zelfcontrole en ook om deze vraag te kunnen beantwoorden, begon ik meer en meer alle gegevens over in België gepleegde dodingen uit diverse kranten te verzamelen. De ervaring had mij intussen wel geleerd dat al wat in de pers verschijnt, niet noodzakelijk met de waarheid overeenstemt. Voorzichtigheid was dus geboden. Vandaar ook dat mijn onderzoek zich beperkte tot objectieve gegevens die controleerbaar waren. Zijn dader en slachtoffer van het vrouwelijk of mannelijk geslacht? Wat is hun leeftijd? Wat is hun wederzijdse relatie? Welk wapen heeft de dader gebruikt?

Op welke dag van de week en op welk uur van de dag zijn de feiten gepleegd? Betrof het een weekdag of een weekend? Was het eventueel een verlengd weekend? Dit zijn allemaal aantrekkelijke gegevens waaromtrent doorgaans niet zoveel onzekerheid of onduidelijkheid bestaat. Moeilijker wordt het wanneer je op zoek gaat naar het motief. Uiteraard zoeken journalisten naar het waarom van de feiten. Dit is tenslotte wat de lezers op de eerste plaats interesseert. De vraag is natuurlijk bij wie de nieuwsgaarders zich informeren. De familie van de dader zal een ander verhaal ophangen dan de nabestaanden van het slachtoffer. Ook wint de sensatie het soms van de informatie. Het probleem is dat datgene wat mij net het meest interesseerde, het motief van de dader, het moeilijkst te controleren viel. Hoe dikwijls heb ik niet vastgesteld, wanneer ik een straf dossier begon te lezen, dat de drijfveer van diegene die de doodslag pleegde op geen enkel punt overeenstemde met de informatie die ik onmiddellijk na de feiten via de pers had vernomen? Op basis van grondige en langdurige gesprekken met eigen cliënten boorde ik door naar de ware oorzaak van hun handelen. Ik kreeg de indruk dat dit heel dikwijls veel subtieler was dan wat in het straf dossier werd weergegeven of wat erover werd geschreven in de pers. Het gebeurt zelfs dat het motief nooit aan de oppervlakte komt, omdat dit behoort tot de diepste zielenroerselen van de dader. Sommigen willen dit onder geen enkel beding aan de openbaarheid prijsgeven. Het is en blijft hun intiemste geheim. Dit alles maakt er onze speurtocht naar de motieven niet gemakkelijker op.

De bronnen in dit boek zijn drieërlei. Vooreerst is er de directe informatie, afkomstig van diegenen die rechtstreeks bij een levensdelict betrokken zijn. Hun verhaal werd getoetst aan de inhoud van het straf dossier, waarvan ik lezing kreeg als verdediger van een der partijen. Ter voorbereiding van dit boek had ik contacten met diverse direct betrokkenen van levensdelicten. Urenlang luisterde ik naar de versies van daders en familieleden, naar slachtoffers of aanverwanten. Tijdens zulke gesprekken krijg je ontzettend veel informatie. Een of ander schijnbaar onbelangrijk detail bevat soms de sleutel waarnaar je op zoek bent. Soms werden mij afscheidsbrieven getoond. Die bevatten uiteraard waardevolle gegevens in verband met het motief. Deze verzamelde informatie heb ik met de grootste schroom verwerkt. De

bescherming van de privacy van mensen die al zo pijnlijk getroffen en gekwetst zijn, lijkt mij essentieel. Daarom worden soms fictieve namen en plaatsen gebruikt. Nutteloze details die de feiten al te herkenbaar maken zijn weggelaten. Alleen de kern van het gebeurde, het hoe en het waarom, zijn volledig waarheidsgetrouw weergegeven. Dit boek beoogt geen sensatie, maar informatie.

Een tweede bron zijn de jarenlang verzamelde gegevens uit de misdaadverslaggeving. Persknipsels in verband met doodslag werden zorgvuldig verzameld, ontleed en statistisch verwerkt. Het nauwkeurig opslaan in de computer van al deze diverse details vergde veel geduld en tijd. Vele medewerkers, maar vooral mijn secretaresse, mag ik dankbaar zijn omdat ze mij hebben willen bijstaan bij dit monnikenwerk. Het resultaat ervan is dat veronderstellingen die je beetje bij beetje zelf hebt opgebouwd vanuit praktische ervaringen, thans wetenschappelijke ondersteuning krijgen. Daardoor hebben ze ook meer draagkracht.

Ten slotte heb ik ook heel wat inzicht verworven door de verrijkende lectuur van gespecialiseerde boeken en artikels. Spijtig dat er in de wetenschappelijke literatuur zo bijzonder weinig terug te vinden is in verband met levensdelicten. Romans en thrillers vind je bij de vleet. Het lijkt wel alsof de wetenschap minimaal geïnteresseerd is in wat het publiek maximaal boeit. Daarvan profiteert de roddelpers. In het land der blinden is eenoog koning. Pulpbladen besteden overmatig aandacht aan moord en criminaliteit. Zoiets rendeert. Op de banaalste wijze wordt de lezer naar de mond gepraat, emoties worden opgejut, clichématige vooroordelen versterkt. Maar een echt antwoord op zo vele vragen krijg je niet.

Wetenschappelijk inzicht is een rijkdom die wordt doorgegeven. Je mag steunen op de schouders van je voorgangers. Je eigen beperkte ervaring is de toegevoegde waarde aan het menselijke kapitaal. Het is met veel nadenken, speuren en ervaren door generaties wetenschappers opgebouwd. Deze bijdrage is niet meer dan een steentje. Maar om de Nederlandse zanger Bram Vermeulen te parafaseren, zou ik durven stellen dat wie een steen in de rivier heeft verlegd, tenminste heeft geleefd en een spoor heeft nagelaten. Een klein lichtpunt weliswaar, maar dat op zijn beurt weer anderen kan inspireren bij onze gemeenschappelijke zoektocht naar meer klaarte in de soms zo duistere binnenkant van de mens.

OP ZOEK NAAR DE MOTIEVEN

Beroepshalve speur ik al drie decennia lang naar de motieven van misdadigers, waaronder heel wat moordenaars. Aan de rechter moet worden verduidelijkt wat hun drijfveer was om de feiten te plegen waarvoor zij maatschappelijk ter verantwoording worden geroepen. Dit is een delicate kwestie. Vooral bij het grote publiek bestaan hierover heel wat misvattingen. Dat mensen in staat zijn hun medemens van het leven te beroven is moeilijk te begrijpen. Wie tracht inzicht te geven in deze delicate materie, riskeert zelf een verdachte te worden. Wanneer je poogt uit te leggen wat iemand op dat fatale ogenblik heeft bezielde, staat dit voor vele mensen gelijk met het excuseren van de feiten. Al te zeer wordt van de advocaat verwacht dat hij de dingen probeert goed te praten. Zoiets kan natuurlijk niet. Dodingen kunnen onmogelijk van tafel worden geveegd met excuses of mooi-praterij. Er bestaat een groot verschil tussen het vergoelijken van de dingen en de poging ze meer begrijpelijk te maken.

Zowel de advocaat als de criminoloog hebben deels eenzelfde taak. Zij zijn maatschappelijke tolken. Zij vertolken de taal van de crimineel. Wij zouden meer en beter moeten leren luisteren naar wat niet alleen criminelen, maar ook zelfmoordenaars en geesteszieken ons te zeggen hebben. Dit is een nuttige levensles. Vergeet niet: zij hebben ons veel te vertellen over onszelf.

Uiteindelijk houden zij ons een spiegel voor waarin we weliswaar sterk uitvergroot een beeld geprojecteerd krijgen van onszelf. Een spiegel is als een foto: hij is eerlijk. De dingen worden objectief en niet vervormd weergegeven. Natuurlijk is het niet altijd prettig onze kleine kantjes zo uitvergroot te zien. Hoe dikwijls herkennen we niet onze eigen karaktertrekken in de motieven die een ander tot wandaden heeft geleid? Velen slaan hiervoor op de vlucht. De confrontatie met deze harde waarheid is te pijnlijk. Het is net als met een foto van jezelf. Die geeft zo correct de werkelijkheid weer dat je hem uiteindelijk niet meer mooi vindt. "Oei, ben ik dat? Ik vind toch dat ik er anders uitzie", is een veelgehoorde reactie na een confrontatie met jezelf op fotopapier.

In dit verband zijn er nog een paar vragen die mij blijvend bezighouden. Waarom hebben we toch zo'n vertekende kijk op het gedrag

van de marginale medemens? Zou het kunnen dat onze eigen emoties ons verblinden en het zicht vertroebelen? Waarom zijn we zo weinig luisterbereid naar wat hij ons toeschreeuwt via zijn extreem wanhopige gedrag? Wat hij ons te zeggen heeft, wordt door hemzelf meestal stuntelig uitgedrukt. Het is erg emotioneel gekleurd en soms zelfs uiterst wreedaardig. En toch lijkt het erop alsof de crimineel in al zijn onbehouwenheid, in al zijn afstotende gruwel wil zeggen: “Luister naar mij!” Waarom interpreteren we dit alles zo slecht? Is het omdat we relationeel en gevoelsmatig zo goed als analfabeet zijn? Is het omdat we hun lettertekens niet begrijpen? Vergeet niet dat lettertekens symbolen zijn en veel menselijk gedrag overeenkomt met symboolgedrag.

Zo dikwijls wordt de doding van tevoren, al dan niet in verbloemde termen, aangekondigd. Helaas komen we pas achteraf tot het besef dat we de noodsignalen niet gehoord hebben of minstens niet begrepen. De dader in wording gaf ons nochtans diverse hints. Dikwijls ging het om verdeckte smeekbeden om hulp. Het waren vuurpijlen, in wanhoop afgeschoten vanaf een zinkend schip. Helaas hadden wij zo weinig aandacht voor wat hij ons te zeggen had. Is de doding gepleegd, dan krijgt de dader ineens alle aandacht, maar dan is het kwaad geschied. Eigenlijk komt op dat ogenblik zowel voor slachtoffer als voor dader alle hulp te laat.

ZINLOOS GEWELD IS BIJ NADER TOEZIEN SOMS ERG ZINVOL

Als een mens een medemens heeft gedood, stelt zich direct de vraag: waarom? We zijn benieuwd naar de reden. Buitenstaanders komen vlug – zeg maar al te vlug – tot de conclusie dat het zinloos was, zonder zin noch betekenis. Dat lijkt soms zo, maar het is niet zo. Zeker niet wanneer je de feiten bekijkt door het oog van de betrokkenen, en dit zijn zowel daders als slachtoffers.

Aan elk menselijk handelen ligt een motief ten grondslag. Het doden van een medemens is iets zo indringends dat het niet ‘zomaar’ gebeurt. Er stond meer op het spel dan de schijnbare banaliteit. Om de drijfveren voor deze daden te doorgronden bestaan er vele hulpmiddelen. Er zijn heel wat wegwijzers, die de precieze richting

aanduiden tijdens onze zoektocht naar het waarom. Heb aandacht voor de plaats van het gebeuren. Ook het tijdstip, de leeftijd van de betrokkenen en de manier waarop het dode lichaam wordt achtergelaten zijn van belang. Het zijn zoveel stukjes van de puzzel. Al deze details op zich kunnen kleine lichtpuntjes zijn die de feiten in hun geheel uitklaren.

De criminoloog is gespecialiseerd in het decoderen van crimineel taalgebruik, zowel het verbale als het niet-verbale. Wat heeft de dader willen zeggen en wat zeggen de feiten over hem? Een doder die zijn slachtoffer overmatig veel messteken toebrengt terwijl een of twee al zouden volstaan, verraadt zijn gemoedstoestand op dat fatale ogenblik. Hij stelt geen rustige, overwogen, rationele daad. Integendeel, deze moord zindert van emotionaliteit. Het overmatig verwonden van zijn slachtoffer wordt overkill genoemd. Het getuigt van een grote agressieve geladenheid. De dader is zo vreselijk boos, zo geëxciteerd door woede dat hij zijn gedrag op geen enkele manier nog kan beheersen. De opgekropte woede en de onderdrukte boosheid komen tot ontploffing. De overmatige schade getuigt van de kracht der explosie.

Belangrijk voor de zoektocht naar de motieven van deze doder zijn niet alleen de hoeveelheid letsels, maar ook de plaats waar die werden aangebracht. Dikwijls zijn de wonden, niet zelden steekwonden, geconcentreerd rond bepaalde, vaak symbolische lichaamsdelen: ogen, keel, hart- en schaamstreek. Wie naar de ogen steekt, kan blijkbaar de blik van het slachtoffer niet meer aan. Het is alsof hij wilde zeggen: “Kijk me zo niet aan. Ik kan het niet langer verdragen.” Wie iemands keel dichtknijpt, wil meestal die persoon het zwijgen opleggen. Hij kan het niet meer aanhoren. Wie het hart treft, weet dat dit het centrum is van het menselijke bestaan, zowel fysiek als emotioneel. De concentratie van geweld rond de schaamstreek spreekt voor zichzelf. De dader heeft zich duidelijk willen afreageren op deze voor hem seksueel kwellende zone.

Niet alleen de daad op zich maar ook de houding direct na het plegen van het misdrijf zegt heel veel over de gemoedstoestand van de doder. Er zijn er die na de feiten in de sofa gaat zitten. Ze drinken nog een blikje bier en hebben zelfs nog wat zin in eten. Dit geeft alvast de indruk dat zij ofwel willen nagenieten van wat zij hebben gedaan

of compleet onverschillig zijn. Sommigen gaan zelfs nog een nachtje stappen en vieren feest. Dit zegt veel over hun gewetensfunctie.

Anders is het gesteld met het gros partnerdoders. Velen van hen staan ontsteld te zien naar hun eigen onbegrijpelijke daden. Wanneer zij zich ineens realiseren wat zij hebben aangericht, bellen zij naar de hulpdiensten of melden zich spontaan bij de politie. Anderen slaan uit paniek op de vlucht. Eigenlijk ontvluchten ze zichzelf. Sommige daders vertonen achteraf uiterst bizarre gedragingen. Ze kunnen ogenschijnlijk zinloos lijken, maar wie hier dieper op ingaat, komt veel te weten over hun gemoedstoestand.

Een moordenaar in de Verenigde Staten die zijn slachtoffer met tientallen messteken had afgemaakt, vond er niets beters op dan achteraf de aangerichte wonden zorgvuldig met pleistertjes af te dekken.¹ Wat leert ons dit over de persoonlijkheid van de dader? Het gaat alvast niet om een gevoelloze psychopaat, maar om een mens met wroeging. Teruggekeerd tot zichzelf, nadat hij zich te buiten was gegaan, groeide stilaan het besef van wat hij had aangericht. Hoe kon hij zoiets nog goedmaken? Een hopeloze poging hiertoe is deze symbolische geste. Het getuigt van spijt en schuldbesef. In plaats van de plaat te poetsen en het risico te beperken om ontdekt te worden verliest deze dader zijn kostbare tijd. Dat doet hij niet zomaar. Het betekent dat het langer ter plaatse blijven voor hem belangrijk is. Hij kan blijkbaar geen afscheid nemen van zijn slachtoffer. Hij lijkt ermee verbonden te zijn en hij betreurt wat hij heeft aangericht. Misschien is dit de aanvang van een rouwproces. Zeker is het een uiting van spijt, schuldgevoel en verdriet. Door zijn slachtoffer op die wijze te verzorgen wilde hij uitdrukking geven aan zijn bezorgdheid. Bij het zien van wat hij zelf had aangericht deinsde hij terug voor de gruwel. Zou het kunnen dat hij op die manier zijn misdrijf minder afstotelijk wilde maken?

Niet zelden wordt een slachtoffer door zijn dader na de doding weer aangekleed en netjes toegedekt als was het 'maar' aan het slapen. Het opbaren van de overledene is een aloude vorm van eerbetoon. Het verzorgen van de wonden is een hopeloze poging om nog iets goed te maken. Zowel het toedekken als verzorgen kunnen worden geïnterpreteerd als een uiting van respect en van spijt om wat desalniettemin werd aangericht.

Net omgekeerd handelt de psychopaat. Na de seksuele vernedering van de verkrachting volgt de moord. Het is de ultieme machtsuitoefening, de complete overheersing van zijn slachtoffer. Dit hoort hem toe zowel in leven als in dood. De sociopaat zal zich helemaal niet bekommeren om zijn slachtoffer. Hij kent immers geen leedwezen of spijt. Voor hem is de overledene niets meer dan een levenloos voorwerp, dat na gebruik wordt weggegooid. Pure wegwerpverpakking!

De toevallige voorbijganger die het slachtoffer ontdekt, weet niet wat hij ziet. De aanblik van de respectloze manier waarop een menselijk lichaam met verscheurde kleren ergens in een berm of in een gracht werd gedumpt, is erg schrikwekkend. Het is voor de nietsvermoedende passant een onuitwisbaar trauma. Het lijkt erop dat de dader met opzet zijn slachtoffer zo achterliet, de intiemste lichaamsdelen schaamteloos ontbloot. Voor een psychopaat geeft dit alles niet. Het gaat niet om een medemens, niet om een soortgenoot, maar louter om een voorwerp.

De seksueel geobsedeerde sadist gaat nog een stap verder. Hij wil vooral de toekomstige toeschouwers, de vertegenwoordigers van de samenleving, shockeren. Hij zal kwetsen en blijven kwetsen. Niet alleen zijn slachtoffer maar ook de gehate samenleving is zijn doelwit. Dat zijn perverse fantasie vooral seksueel gekruid is, kan eenvoudig worden afgeleid uit de door hem gestelde symbooldaden na de moord. Tepels worden geëtaleerd op een nachttafel. De baarmoeder – symbool van leven – wordt weggesneden uit de buik. Weggerukte darmen worden gedrapeerd om het dode lichaam. De uitzinnige doder zegt ons aan de hand van zijn symbolen: "Verrek, verrot, jij gehate maatschappij! Wat ik wil is jullie allemaal vernederen en als het kon nog vernietigen ook." De kwetsende agressie van daders als deze kent geen grenzen. Wie naderhand met een dergelijk ontzield lichaam wordt geconfronteerd, is door de aanblik alleen al gekwetst in het diepst van zijn ziel. Dit was nu net wat de sadist wilde bereiken. Hij was misschien nooit een uitbinker, maar nu zou hij tenminste uitmunten, al was het door zijn gruweldaad. Mensen bang maken is ook een vorm van respect afdwingen. Het feit dat hij gevreesd wordt, betekent dat hij meetelt. Eindelijk is hij iemand en niet zomaar iemand!

Agressie is te allen tijde een antwoord op negatieve ervaringen. Maar dit antwoord kan positief zijn of negatief. Wie positief reageert

op tegenspoed, gebruikt zijn agressie als energiebron. Hij wil zichzelf bewijzen, maar op een maatschappelijk geaccepteerde manier. Hij kan niet dulden dat men hem blijft negeren en uitlachen. Hij wil dat met hem rekening wordt gehouden. Uiteindelijk wil hij respect afdwingen door zich waar te maken. Doorzetters rekenen dikwijls af met hun eigen verleden. Hun gevoelens van angst zetten ze om in durf. Hun onmacht van destijds verwerken ze door te trachten maatschappelijke macht te verwerven. Hun boosheid wordt de motor van hun doorzettingsvermogen. Ze willen en zullen het waarmaken. Door het verwerven van een maatschappelijke positie verwerken zij meteen de opgelopen frustraties.

Een maatschappij bestaat natuurlijk niet alleen uit winners, er zijn ook heel wat losers. Velen haken af. Ze hebben de kracht niet om door te stoten naar de top of minstens naar een hoger maatschappelijk niveau. Toch willen ze meetellen, ook zij willen geapprecieerd worden. Zij worden door hun tegenslagen danig gefrustreerd. Hun boosheid kan onbedwingbaar worden. Als hun woede daarenboven wordt gemengd met wraak- en haatgevoelens, is dit een gevaarlijke cocktail. Hoe vaak zijn dit niet de hoofdmotieven die meetellen in de dodelijke confrontatie met een medemens?

HET ONBESPREEKBARE BESPREEKBAAR MAKEN

Dit boek beoogt de motieven van de diverse menselijke doderstypes in kaart te brengen. Dat dit geen gemakkelijke opdracht is, realiseer ik me perfect. De problematiek van de levensdelicten bespreekbaar maken is een delicate aangelegenheid. Weinig maatschappelijke thema's wekken zoveel weerstand op en zijn zo beladen.

Het is een problematiek die veel gelijkenissen vertoont met de discussie omtrent de doodstraf. In beide gevallen heeft dit op de eerste plaats te maken met de instelling van vele mensen tegenover deze problemen. Wie zich louter emotioneel opstelt, enkel morele verontwaardiging weet op te brengen en zich weerbarstig afsluit voor verstandelijke argumenten, zal geen inzicht verwerven in deze inderdaad moeilijke materie. Dat het doden van een medemens ons erg beroert, is niet meer dan normaal. Slechts een psychopaat laat dit alles onberoerd. Vele mensen zijn niet ongevoelig, maar integendeel

overgevoelig voor dit item. Ze laten zich te gemakkelijk overstelpen door hun emoties.

Moord en doodslag, zeker wanneer er veel gruwel en bloed bij te pas komen, zijn zo shockerend dat zij voornamelijk weerzin en walg oproepen. Wie het fenomeen wetenschappelijk wil analyseren en bestuderen, hoeft niet noodzakelijk ongevoelig en zeker niet onverschillig te worden. Wel moet hij trachten zijn gevoelens onder controle te houden. Wie iets van het probleem wil begrijpen, moet zijn geest openstellen in plaats van zijn gemoed te vergrendelen. Er is bereidheid nodig om te luisteren naar redelijke, dat wil zeggen rationele argumenten. Het niet willen begrijpen heeft ook te maken met het vooroordeel en de vrees dat wie een wandaad inzichtelijk wil maken, haar eigenlijk wil goedpraten.

Begrijpen is niet automatisch hetzelfde als begrip hebben voor. Inzicht willen verwerven is een houding van intellectuele eerlijkheid. Deze attitude gebiedt ons alle vooroordelen opzij te schuiven. Pas dan kunnen we in alle openheid het hoe en het waarom van deze menselijke gedragingen trachten te vatten. Het is een maatschappelijk leerzaam proces, maar het is ook heilzaam voor onszelf. Het biedt ons meer inzicht in ons eigen handelen. Het kan ons wapenen tegen mogelijke uitbarstingen van eigen ongecontroleerd gedrag, want je weet maar nooit...

HET KAN ONS ALLEMAAL OVERKOMEN

Tijdens een van de assisenprocessen waarin ik een van moord beschuldigde cliënt diende te verdedigen, hield ik de jury de volgende argumentatie voor. In bepaalde omstandigheden zijn wij allen in staat te doden. De voorwaarde is enkel dat er zich voldoende negatieve omstandigheden opstapelen. Het is deze samenloop die uiteindelijk tot een fatale uitbarsting van agressie kan leiden. De advocaat-generaal is mijn tegenspeler in een proces. Als lid van het Openbaar Ministerie vertegenwoordigt hij de maatschappij. Bij het aanhoren van mijn stelling reageerde hij boos en verontwaardigd. "Zoiets zou mij nooit kunnen overkomen!" repliceerde hij met de grootst mogelijke overtuiging.

Ik ging erop in door te verwijzen naar een collega van hem in Franstalig België. Het betrof een door buitenstaanders erg gevreesde

en door insiders erg gerespecteerde magistraat. Deze prestigieuze advocaat-generaal had jarenlang in tientallen moordprocessen de functie van openbare aanklager vervuld. Hij was een onverbiddelijke vervolger van het kwaad. Daarom eiste hij steeds hoge straffen. Hij was fier op zijn resultaten. Was hij niet de koploper in het opleggen van de doodstraf toen die althans theoretisch in België nog van toepassing was? Op een dag moest hij echter in de assisenzaal van plaats verwisselen. Hij zat niet meer op het hoge podium, vlak naast het hof. Hij had zijn comfortabele zetel verlaten, van waaruit hij, gehuld in rode toga, onverbiddelijk neerkeek op de mensendoders. De plaats die hij nu diende in te nemen, was minder aangenaam. Gezeten tussen twee politiemensen diende hij van de harde beklagdenbank op te zien naar het hof en naar een collega, die zijn taak had overgenomen. Ongelooflijk maar waar was het zijn beurt om uit te leggen hoe hij in godsnaam de dwaasheid had kunnen begaan tijdens een hooglopende ruzie zijn vrouw te doden. Nu zijn proces voorkwam, was niet alleen zijn positie maar ook zijn houding totaal gewijzigd. De minachtende blik was verdwenen. Daarmee had hij tijdens zijn briljante requisitoir zo dikwijls neergekeken op deze erbarmelijke plek, waar hij nu zelf diende plaats te nemen. Ook zijn taal was merkwaardig gewijzigd.

Eigenlijk nam hij voor het eerst het woord als een rechtstreeks betrokkene. Dit was duidelijk te merken. Plots wist hij heel goed waarover hij sprak. Hij bekende dat hij nu pas echt inzicht had gekregen in deze problematiek. Deemoedig vertrouwde hij zijn rechters toe dat hij één ding van zichzelf niet begreep: wat had hem vroeger toch bezielde om zo onbegrijpelijk hard tekeer te gaan tegen al diegenen die voor hem op deze oncomfortabele bank hadden plaatsgenomen? Zijn inzicht kwam helaas te laat. Uiteindelijk werd hij veroordeeld tot twintig jaar dwangarbeid.

Hoe vreselijk ondraaglijk het leven kan worden voor iemand die andermans leven ontnemt, bewees hij achteraf. In zijn eenzame cel heeft hij zich van het leven benomen. Hij kon blijkbaar het leed niet verwerken. Zijn wanhoopsdaad toonde aan hoe verpletterend een straf kan zijn. Ook dit had hij blijkbaar voordien nooit juist ingeschat.²

Toen ik deze anekdote aanhaalde, merkte ik hoezeer mijn tegen-speler, de collega van deze betreurenswaardige advocaat-generaal,

gegriefd was door deze verwijzing. In de wandelgangen deelde hij mij op bitsige toon mee dat hij het niet meer zou dulden als ik in de toekomst nog zo onbetamelijk zou pleiten. In zijn woede was het hem ontgaan dat de verdediging in een democratisch land vrij haar argumenten kiest. Daarover is zij geen verantwoording verschuldigd, zeker niet aan de tegenpartij. Bovendien bevestigde hij door zijn reactie dat hij de kern van het probleem nog steeds niet gevat had. Ook al blijft deze eerbiedwaardige magistraat erbij dat het hem niet kan overkomen, ik zeg je: het kan ons allen overkomen!

Hopelijk moeten we niet eerst zelf met extreme tegenspoed geconfronteerd worden vooraleer we de ogen openen en wat meer zicht en inzicht krijgen. Het gaat hierbij niet alleen om inzicht in een ander, maar vooral in onszelf.

HET VERMOGEN TOT WREEDHEID SCHULT IN ELK VAN ONS

Jan De Laender is de auteur van het waardevolle en uitermate verrijkende boek *Het hart van de duisternis. Psychologie van de menselijke wreedheid*.³ Een van de twee basisstellingen die hij in zijn boek poneert, is de vaststelling dat het vermogen tot wreedheid in elk van ons aanwezig is. Het is een stellingname die ons zeker zal verwonderen, zelfs protest zal oproepen, maar die helaas correct is. Dit inzicht kan ons alleen maar tot nederigheid en voorzichtigheid aansporen.

De Laender heeft het onder meer over de holocaust. Hij onderzoekt grondig hoe mensen ertoe konden komen om zo massaal hun medemensen te doden, zonder dat zij in feite vijanden waren. De massamoordenaars die tijdens de jodenjacht en ook in de uitroeiingskampen tot de meest onvoorstelbare mensonterende daden in staat waren, bleken in werkelijkheid doorgaans doodgewone mensen te zijn. Hij merkt op dat wie in zijn eigen goedheid gelooft, alleen maar het geluk gehad heeft nooit te zijn blootgesteld aan de omstandigheden die het kwaad in ons wakker maken. Want, zo stelt hij, in elk van ons wacht de wreedheid haar kans af.

De Laender stelt dat “nauwkeuriger kennis van de historische gebeurtenissen en nieuwe inzichten in de psychologie van de menselijke agressie nu een rationele verklaring van de wreedheid mogelijk maken”. Hij vervolgt: “Eigenlijk is het laatste struikelblok voor de

complete aanvaarding van die verklaring, onze wens om in onze eigen onschuld te geloven, onze behoefte aan een veilige wereld waarin goed en kwaad gescheiden blijven.” Hierbij verwijst hij naar Aleksandr Solzjenitsyn en citeert uit diens *Goelag Archipel*: “Was het maar zo eenvoudig, was het maar waar, dat er ergens slechte mensen verraderlijk boze daden zaten te plegen. Was het maar waar dat wij hen alleen maar hoefden te scheiden van de rest van ons en hen te vernietigen. Maar de scheidingslijn tussen goed en kwaad loopt dwars door het hart van ieder mens.”

Een kwarteeuw intense contacten met doders van medemensen hebben mij geleerd dat de meesten van hen niet zo veel verschillen van jou en mij. Velen van hen zijn mensen met een hart, die meevoelen met anderen. Het zijn mensen met een geweten. Ze werden uit evenwicht gebracht door grote en dikwijls opeenvolgende tegenslagen die ze dienden te incasseren. Vergeten we niet dat de omstandigheden waarmee we te maken krijgen, een mensenleven erg kunnen bepalen en zelfs desoriënteren. Op een bepaald ogenblik kunnen zich zoveel van die factoren opstapelen dat een mens plots tot daden in staat is waartoe hij zichzelf nooit in staat had geacht.

Wie enigszins de moordzaken volgt, weet dat een groot percentage van diegenen die zich hiervoor moeten verantwoorden, inderdaad gewone mensen zijn. Toch is het doden van een medemens geen misdrijf dat voorbehouden is aan personen van bepaalde rang of stand. Kijk maar wie de laatste decennia voor de Belgische assisenhoven zijn verschenen. Dat waren zowel arbeiders als landbouwers, zowel onbeduidende marginalen als mensen van het vak: de advocaat, de onderzoeksrechter, de advocaat-generaal, de notaris. Zowel weinig begaafden als superintellectuelen kwamen oog in oog met de jury te staan. Nu eens waren het ongeletterden, die met moeite hun naam konden schrijven, dan weer ging het om briljante intellectuelen als de anesthesist, de ingenieur, de rector van een universiteit. Ik zeg dit niet met leedvermaak, geenszins! Ik heb ze trouwens allemaal met evenveel inzet verdedigd. Het besef dat iedereen zonder uitzondering hiervoor in aanmerking komt moet ons wel tot nadenken stemmen. Het kan ons aansporen om onze weerstanden af te zwakken en onze vooroordelen op te ruimen. Dan pas kunnen wij onze geest openstellen om datgene te begrijpen wat we zo graag als beestig omschrijven, terwijl

het uiteindelijk gaat om typisch menselijk gedrag, hoe onmenselijk het ook mag lijken.

HET STAAT OP HUN GEZICHT NIET TE LEZEN

Toen ik als jonge advocaat voor het eerst een man diende te bezoeken in de gevangenis die was opgesloten wegens het doden van zijn echtgenote, was ik wat onwennig. Mensen uit mijn directe omgeving vroegen mij of ik niet bang was! “Durf je daar alleen bij te gaan? Vrees je niet dat hij je ook zal doden in een onbewaakt moment?” zo klonk het. Een dergelijke vraag, hoe goedbedoeld ze ook is, verraaft een simplistische manier van denken. Voor vele mensen zijn doders andere wezens, misschien komen ze wel van een andere planeet. Deze visie sluit aan bij wat Solzjenitsyn noemde: “Onze wens om in onze eigen onschuld te geloven en onze behoefte aan een veilige wereld, waarin goed en kwaad gescheiden blijven.” Zij die in staat zijn tot dergelijke gruwelijke daden, kunnen geen mensen zijn. Zij lijken eerder op gevaarlijke dieren. Het leek wel of ik naar de dierentuin diende te gaan en er een bezoek moest brengen aan leeuwen of tijgers. Aan een bewaker zal ook wel eens de vraag gesteld zijn of hij echt niet bang is voor een rechtstreekse confrontatie met deze dieren.

Hetgeen mij meest is opgevallen in mijn contacten met plegers van levensdelicten, is dat zij veel meer op ons gelijken dan dat zij van ons verschillen. Ik herinner me een schitterend voorbeeld. Jaren geleden bestond er een interessante formule om onze hoofdstad beter te leren kennen. Het betrof een daguitstap met een autobus waarbij je werd rondgeleid in de stad. Het thema was ‘Brussel binnenstebuiten’. Ik had mij laten inschrijven en had van de gelegenheid gebruikgemaakt om een oud-cliënt van mij mee te nemen. Hij was veroordeeld voor uitgelokte moord. Daardoor had hij reeds geruime tijd in de gevangenis doorgebracht. Nu mocht hij voor de eerste maal met penitentiair verlof. Aangezien hij vrijwel geen contacten meer had met de buitenwereld, wist hij uiteindelijk niet waarheen. Samen met hem had ik een programma uitgewerkt om deze vier vrije dagen nuttig te laten verlopen. Mijn cliënt had naast mij plaatsgenomen in de bus. Voor ons zat een wel erg nieuwsgierige dame. Ze keek voortdurend in onze richting. Uiteindelijk vroeg ze of ze mij niet ergens

van kende. Er kwam een gesprek op gang. Vrij vlug ontdekte ze wie ik was. Onmiddellijk associeerde ze dit met een deelaspect van mijn beroep, namelijk het pleiten van assisenzaken. Ze hield een lange uiteenzetting over de slechte tijden waarin we leven. Zo kwam ze uiteindelijk terecht bij de moordenaars, die toch zo andere wezens. Toen ik er haar aandacht op vestigde dat zij niet in staat zou zijn om iemand die reeds een mens had gedood te onderscheiden van een ander, was ze het daar niet mee eens.

Tussendoor had ze al herhaaldelijk met vragende blik mijn medepassagier bekeken. Daarom vond ik het tijd hem aan haar voor te stellen. Gebonden aan mijn beroepsgeheim kon ik haar uiteraard niet vertellen wie hij in werkelijkheid was. Om dit probleem te omzeilen stelde ik mijn gezelschap voor als een vriend, iemand die goed op de hoogte was van justitiële problemen. Dat laatste was zeker niet gelogen. Mijn zogenaamde vriend, die vlug van reactie is, haakte hier bliksemsnel op in. Hij wees mevrouw erop dat hij een collega van me was.

Daarop nam hij de draad van het gesprek weer op. Graag wilde hij weten waaraan mevrouw zo duidelijk kon zien dat zij met een moordenaar te doen had. Dit zou voor haar geen probleem zijn, herhaalde ze. Zoiets moet je toch onmiddellijk merken. Alleen al aan zijn manier van doen voel je dat. Het toeval wil dat ik enkele jaren later deze vrouw opnieuw ontmoette. Na een lezing die ik hield over levensdelicten kwam ze mij even groeten. Ze vroeg zich af of ik mij nog herinnerde dat wij ooit samen Brussel hadden bezocht. Ze verwees daarbij naar mijn collega. In feite drong ze aan om wat meer informatie te krijgen over die toch zo hoffelijke en voorname confrater van mij. Hij had zo'n goede indruk op haar gemaakt. Spijtig genoeg had ze toen zijn naam niet gevraagd.

Eerlijkheidshalve bekende ik haar dat het in feite geen advocaat betrof, maar iemand die een levensdelict had gepleegd. De dame werd heel bleek, maar ook heel stil. Ze voelde zich blijkbaar beroerd. Ineens begreep ze dat de grote theorieën die zij over moordenaars had verteld en dan nog in aanwezigheid van een betrokkene, geenszins met de werkelijkheid strookten. Het is niet omdat iemand gedurende enkele ogenblikken in zijn leven de controle is verloren over zijn impulsen dat hij niet meer tot de mensenmaatschappij behoort. Daardoor heeft hij niet plots alle menselijke kenmerken verloren.

Dat je aan het uiterlijke moeilijk kan zien wat in een mens omgaat, blijkt het meest schrijnend uit de persoonlijkheid van seriemoordenaars. Jarenlang wordt soms naar hen gezocht, zonder dat iemand, zelfs de meest nabije verwanten, ook maar enig vermoeden heeft. Het verraderlijke is dat vele seriemoordenaars doorgaans uitermate sympathiek overkomen. Zij hebben dikwijls een aantrekkelijk uiterlijk, ze weten mensen te charmeren. In de gewone omgang zijn ze of vlot of onopvallend, maar alleszins niet aan hun uiterlijk herkenbaar.

Het is dan ook een van de vele misverstanden omtrent levensdelicten dat doders van mensen zich automatisch anders zouden gedragen. Heel wat massamoordenaars uit de Tweede Wereldoorlog hebben tijdig kunnen ontkomen aan vervolging. Ze doken onder in de anonimiteit. Velen van hen hebben zich gevestigd in een of ander Zuid-Amerikaans land. Wanneer zij twintig of dertig jaar later werden ontdekt, zoals dit onder meer het geval was met Adolf Eichmann, reageerde de naaste omgeving geschokt. Buren en kennissen waren bijzonder verrast bij het vernemen van de ware identiteit van die aangename buurman. Wie had ooit kunnen vermoeden dat diezelfde persoon een kwarteeuw voordien op de afgrijselijkste wijze mensen gedood had of ooit honderden, soms duizenden mensen had laten executeren? Een mens kan zich in normale omstandigheden zeer humaan gedragen. Toch is hij in staat om in bepaalde uitzonderlijke omstandigheden te ontsporen. Plots doet hij datgene waartoe niemand hem in staat zou achten: het ontnemen van het leven van een medemens. De omstandigheden en de motieven van het menselijk handelen zijn van uitzonderlijk groot belang. Je moet er rekening mee houden wanneer je het onbegrijpelijkste wilt trachten te begrijpen.

Hopelijk kan de lectuur van dit boek wat meer rationeel inzicht bieden in een emotioneel geladen en overladen thema. Hopelijk ook verschaft dit meer duidelijkheid in een voor velen ongrijpbaar en onbegrijpelijk menselijk proces. Maar daarom moeten we onze vooroordelen laten varen en de klassieke taboes doorbreken. Pas dan zullen we er echt in slagen onze zoektocht naar de duistere motieven die het menselijk handelen domineren tot een goed einde te brengen. Daarvoor is rationaliteit vereist.

Laten we niet wachten met het opruimen van onze idee-fixen tot het fatum ons dwingt. Blijf de woorden indachtig van die

hooggeplaatste magistraat die op de meest tragische wijze met het noodlot werd geconfronteerd. Beschaamd vroeg hij zich af hoe het mogelijk was dat hij zich zo onverbiddelijk hard had opgesteld voor andere moordenaars. Nooit had hij kunnen vermoeden hiertoe zelf in staat te zijn. Zo zie je maar...

Een mens is inderdaad maar een mens, zelfs al wordt hij een onmens!

— DEEL 1 —

**MENSEN DODEN
MENSEN:
OP ZICH
MERKWAARDIG**

HOE KUNNEN MENSEN ZO BEESTIG ZIJN?

DE LOTGEVALLEN VAN EEN DOODGEWONE UGANDESE BOER

Ngoga Murumba was jarenlang een anonieme Ugandese boer, die in de schaduw van het woud zijn land bewerkte. Dit zou wellicht tot aan zijn dood zo gebleven zijn, was het niet dat hij van vandaag op morgen van de overheid een nieuwe job aangeboden kreeg. Voortaan was hij een grenswachter. Hij moest evenwel geen voorbijtrekkende reizigers tegenhouden om ze te controleren, wel voorbijrijvende lijken om ze uit het water op te pikken.

Dit alles was het gevolg van de vreselijke genocide die het buurland Rwanda teisterde sinds 6 april 1994. Op die fatale dag werd het presidentiële vliegtuig op zijn terugweg uit Tanzania boven Rwandees grondgebied doelbewust neergeschoten. Zowel de eigen president als de president van Burundi kwamen hierbij om het leven. Deze moord was het startsignaal voor een nietsontziende slachting. In enkele weken tijd werden minstens achthonderdduizend, mogelijks zelfs één miljoen Rwandezers om het leven gebracht. Het werd het onverbiddelijkste treffen tussen Hutu's en Tutsi's. Deze moorddadige afrekening veroorzaakte niet alleen onmenselijk moreel leed, maar zorgde ook voor een immens materieel probleem. Hoe zou men zich van al deze lijken ontdoen? Liefst nog zo snel mogelijk, want het is broeierig heet aan de evenaar.

De handigste oplossing was hen in het water te gooien. De Rwandese staat had meteen een probleem minder, maar de buurlanden kregen er een bij. Want via de Rusumorivier dreven duizenden doden het land uit, richting Tanzania. Ook Uganda kreeg zijn deel. Langs de Kagerarivier kwamen de vermoorde Rwandezers het land binnengedreven om uiteindelijk te stranden op de oevers van

het schitterende Victoriameer. Zoiets kwam het toerisme natuurlijk niet ten goede. Het was ook niet prettig voor de lokale bevolking. De overheid moest wel reageren. Daarom wees ze Ngoga Murumba aan om de levenloze lichamen op te vissen en in plastic zakken te verpakken.

Ondervraagd over zijn niet-alledaagse job, antwoordde Murumba dat een mens aan veel went. Toch was er één beeld dat hem bleef achtervolgen. Hij had een zwarte vrouw uit het water gehaald van wie hij zeker wist dat zij moeder was van vijf kinderen. Want toen hij haar dode lichaam op het droge had geslept, merkte hij iets verschrikkelijks. Aan elke arm, aan elk been en ook op haar rug was een kind vastgebonden. Een belangrijk detail was hem evenmin ontgaan: bij nader toezien bleek deze vrouw geen enkele verwonding te vertonen.⁴ Dit betekende dat zij en haar kroost levend in het water waren gegooid. Wie is tot zoiets in staat? En wat voor een moeite moet dit niet gekost hebben? Hoeveel geweld was er niet nodig om deze gezinsleden aan elkaar vast te binden? Hoeveel kracht moet er niet gependend zijn om deze zware vracht op te tillen en in het water te kieperen? Een mens krijgt zoiets nooit voor elkaar. En de laatste vraag: hoeveel wreedheid en harteloosheid is er niet vereist om deze huilende en smekende medemensen op die manier de dood in te jagen?

Onze spontane reactie is: “Hoe beestig!”

DE ONRUST VAN EEN JONGGEHUWDE JOODSE VROUW

Een heel ander verhaal, duizenden kilometer verderop. In het najaar van 2000 bereikte de spanning tussen Israël's en Palestijnen voor een zoveelste keer een tragisch hoogtepunt. De haat was overal voelbaar. De represailles over en weer waren dagelijkse kost. Een Israëlische vrouw maakte zich grote zorgen. Ze was net een week gehuwd. Haar kersverse echtgenoot moest die dag als reservist samen met een collega een militaire opdracht uitvoeren op Palestijns grondgebied. Ongerust trachtte de vrouw hem via zijn gsm te bereiken. Maar er kwam geen antwoord. De echtgenote van zijn collega probeerde toevallig hetzelfde. Zij had meer geluk. Of toch niet? Haar oproep werd wel beantwoord. Merkwaaardig genoeg kreeg ze een onbekende aan de lijn. Toen ze aandrong om haar eigen man te

kunnen spreken, antwoordde een kille stem: “Dat zal niet mogelijk zijn want we zijn hem net aan het doodslaan.”

Diezelfde avond kon je op alle tv-zenders zien hoe een twintigjarige Palestijn verscheen voor het venster van een politiebureau in Ramallah, een dorp op de westelijke Jordanoever. Breed glimlachend stak hij triomfantelijk de handen omhoog. Ze dropen van het bloed. De opgejutte massa juichte hem toe. Als een volksheld werd hij gevierd. Een van de Israëlische soldaten had hij eigenhandig gewurgd. De andere had hij tegen de grond aan gedrukt, terwijl zijn kompanen hem lynchten.

Ook de twee weduwen zagen de schokkende televisiebeelden. De ene bleef alleen achter met een vrucht van drie maanden in haar schoot. De drie kinderen van haar lotgenote wachtten nog steeds tevergeefs op de thuiskomst van hun vader.⁵

Gruwelijk vinden we dit. Al even beestig als daarnet...

EEN WEERLOOS PALESTIJNS KIND IS EEN GEMAKKELIJKE PROOI

In dezelfde periode keek de wereld geschokt naar alweer nieuwe gruwelbeelden. Ze waren afkomstig uit diezelfde regio. Een Palestijnse jongen zocht wanhopig dekking onder de oksel van zijn vader. Beiden zaten zij angstig verscholen achter een ton om te ontkomen aan de kogelregen uit de geweren van Israëlische soldaten. Ongewild, maar niet ongestraft, waren zij in de vuurlijn terechtgekomen, tijdens een zoveelste gewelddadige confrontatie tussen Israël's en Palestijnen. Hoe goed zij zich ook probeerden te verstoppen, het mocht niet helpen. Een kogel trof de twaalfjarige Rami Jamal al-Dourra. Het huilende kind zakte in elkaar en stierf in de armen van zijn zwaargewonde vader. Tv-camera's filmde deze moord, die wel nooit bestraft zal worden. Er ontstond een verwoede discussie om te weten of het projectiel uit een Israëlisch of uit een Palestijns geweer kwam. Beide partijen wisten hun handen in onschuld. Als de kogel inderdaad uit het Israëlische kamp werd afgevuurd, weet dit in ieder geval één man: de dader. In dat geval kon die avond één soldaat fier en tevreden zijn. Dankzij zijn heldendaad was er alweer een on-mens minder!⁶

Opnieuw reageren we geschokt: “Hoe kunnen mensen zo beestig zijn?”

TOT ZO'N GRUWEL IS ALLEEN EEN MENS IN STAAT

De televisie is een vast onderdeel geworden van ons dagelijkse leven. Eigenlijk zijn wij de meest geïnformeerde mensen die er ooit hebben bestaan. Maar omdat goed nieuws geen nieuws is, worden we in hoofdzaak met slecht nieuws geconfronteerd. Zo krijgen we elke avond een overdosis gruwel en geweld over ons hoofd gekiept. Gelukkig kunnen we zappen. Als het ons te veel wordt, kunnen wij ontsnappen aan die ‘beestigheden’. De vraag is alleen of al dat intermenselijk geweld wel zo ‘beestig’ is. Beledigen wij de dieren niet ten onrechte door ons al te lichtzinnig woordgebruik? Want beesten blijken zo iets nooit te doen. Integendeel, de mens heeft nagenoeg een monopolie op dit als ‘beestig’ omschreven gedrag.

Welk dier bindt ooit een soortgenoot en haar kroost vast om hen daarna weerloos te verdrinken? Welk dier slaat en foltert zijn gelijke, alleen en uitsluitend omdat hij vindt dat die andere anders is en anders denkt? Welk dier knalt doelbewust een kind neer dat zich angstig in de armen van zijn vader verschuilt? Bouwde een dierengemeenschap ooit concentratiekampen of fabriceerde ze elektrische stoelen? Wie zag ooit een roofdier glimlachen wanneer het zijn prooi aanviel?

We weten doodgewoon geen raad met het beschamende menselijke gedrag van medemensen. Daarom projecteren we dat gedrag gemakshalve op de dieren. Dankzij deze listige kunstgreep gaat het ineens niet meer over mensen, maar over beesten. Een tovertruc is het. En ook dit is niet beestig. Wel typisch menselijk.

ZIJN DIEREN DAN TOCH SNUGGERDER DAN MENSEN?

MENSELIJK GEDRAG IS NOOIT BEESTIG

“Welkom”, roept de heer des huizes vanuit de openstaande voordeur. Met een warme handdruk begroet hij zijn genodigden. Naast

hem zit zijn trouw troeteldier. Met kwispelende staart en opgeheven poot zit hij te wachten tot het zijn beurt is.

“Bobby, geef onze vrienden eens een mooi handje.” Terwijl het keurig afgerichte dier zijn kunstjes etaleert, kijkt het baasje vertederd toe. “Het is toch zo’n lief beestje”, zucht hij. “Net een mens. Je moest eens weten hoeveel vriendschap ik daarvan krijg...”

Het gezelschap nestelt zich in de knusse salonzetels. Het gesprek start wat onwennig, maar na een poosje loopt het ineens gesmeerd. Iedereen wil graag wat meer weten over de gewelddadige overval die reeds een paar dagen de hele buurt in rep en roer zet. Gruwelijk als je bedenkt wat die alleenwonende bejaarde heeft meegemaakt. Een van de gasten is net een paar pikante details te weten gekomen. De moordenaar zou het slachtoffer eerst gekneveld hebben en vreselijk gefolterd. Daarna heeft hij de weerloze man de nek doorgesneden en dat voor amper twintig euro.

“Hoe kun je zo beestig zijn?” reageert de gastheer verontwaardigd. “Ja, beestig, echt beestig!” echoot het gezelschap.

Merkwaardig toch dat deze oprechte dierenvriend zo’n dierenvriendelijke uitdrukking gebruikt. Beseft hij dan echt niet hoe diep hij de dieren beledigt door in zijn goedbedoelde verontwaardiging mensionwaardig gedrag beestig te noemen?

Hij heeft één troost: hij is verre van de enige die deze menselijke vergissing begaat. Als er ergens een weerzinwekkende moord wordt gepleegd, is er wel een of andere journalist die in kopletters schrijft hoe beestig de feiten wel zijn.

De meest misplaatste kop las ik eind 2000 in een Vlaamse krant. Waarnemers van de dierenrechtenorganisatie Gaia hadden in de periode van juli tot oktober van dat jaar diverse dierenmishandelingen gefilmd. Ze maakten opnamen op de veemarkt te Ciney en op de rundermarkt van Anderlecht. De bewuste krant wijdde haar hoofdartikel aan deze foltering. Op de voorpagina stond in grote letters afgedrukt: ‘Gruwel op veemarkt’. In een iets kleiner lettertype was er een merkwaardige ondertitel aan toegevoegd: ‘Gaia filmt beestigheden op rundermarkt in Anderlecht en stapt naar parket’.⁷ Dit is wel het toppunt: wandaden door mensen gepleegd op dieren worden als ‘beestig’ bestempeld. En toch bedoelt de journalist het goed. Terwijl hij het opneemt voor mishandelde runderen, beseft hij helaas niet hoezeer hij hen beledigt.

Hoe komen wij er eigenlijk toe om ons zo pijnlijk te verspreken? Zou het niet kunnen dat we zo beschaamd zijn over het mensonwaardige gedrag van een medemens dat we er ons nadrukkelijk van willen distantieren? Hoe afschuwelijker de feiten zijn, hoe uitdrukkelijker wij er afstand van nemen. Als we het beestig noemen, zijn wij ervan af. Het is wel handig, maar niet erg fair.

Regelmatig merk ik dat zelfs wetenschappelijke auteurs in deskundig geachte publicaties het woord 'beestig' in de mond nemen. Ook zij hebben het dan over typisch menselijke gedragingen. Merkw aardig toch dat zelfs objectieve wetenschappers onderhevig zijn aan deze emotionele blunder.

Het spreekt natuurlijk vanzelf dat we zulke gevoelsgeladen reacties ondoordacht uiten. Het zijn lapsussen waarvan we blijkbaar de draagwijdte niet goed beseffen. Maar als we er dieper over willen nadenken, zullen we moeten vaststellen dat er iets veel fundamenteelers schuilgaat achter deze handige doorverwijzingstechniek. Via dit specifieke woordgebruik trachten mensen zich zo veel mogelijk te distantieren van medemenselijk gedrag. Zeker als dat gedrag onbegrijpelijk en dus onaanvaardbaar is. Hoe afschuwelijker de feiten zijn, hoe uitdrukkelijker we er afstand van nemen.

Zolang dieren zich volgens onze normen voorbeeldig gedragen, worden ze door ons aanvaard en gekoesterd. Zij hebben immers iets menselijks en dus horen zij bij ons. Als medemensen zich volgens diezelfde normen totaal onmenselijk gedragen, dulden we dat niet. Gepleegde feiten kunnen zoveel afschuw verwekken dat het ons emotioneel onmogelijk is onze soortnaam nog te verbinden aan dergelijk gedrag. Die wandaden zijn zo mensonwaardig, zo mensvreemd, zo mensonterend dat wij er ons optimaal van willen distantieren. De schuldigen herkennen en erkennen we niet meer als soortgenoten, zij horen niet meer bij ons. Hun gedrag is zo onherkenbaar vreemd dat wij ons er op geen enkel punt in kunnen terugvinden. We wensen het niet meer toe te schrijven aan onze eigen soort. We hebben er moeite mee te aanvaarden dat de dader een van de onzen is. Vanuit een diep schaamtegevoel ontstaat de behoefte tot verdringing. Met zo'n soort willen wij niets uit te staan hebben. Dit kunnen geen mensen zijn. Dus zijn het beesten.

Om aan te tonen dat er geen enkele verwantschap met ons meer bestaat, verbannen we deze niet mensen naar het dierenrijk. De

beesten zitten ermee opgescheept. Wanneer we zulk gedrag omschrijven als 'beestig', zijn we ervan af. Je zou deze onbewuste reactie kunnen omschrijven als zelfreïnigend zelfbedrog. Want hoe onbegrijpelijk het gedrag van deze bannelingen ook is, het heeft niets met het dierenrijk te maken. Dieren doen dit niet, alleen de mens is tot zoiets in staat. Deze 'doorsluistactiek' is hypocriet en bovenal onjuist. Want hoe moeilijk we sommige menselijke daden ook begrijpen, ze zijn en blijven typisch menselijk. Of om het met de woorden van de bekende psychoanalyticus Erich Fromm te spreken: "Ook de meest sadistische en destructieve mens is menselijk, net zo menselijk als een heilige... Dit betekent allerm minst dat destructiviteit en wreedheid niet slecht zijn; het betekent alleen dat slechtheid menselijk is..."⁸

Het misplaatste adjectief 'beestig' dient eigenlijk maar één doel: het negeren van onze eigen menselijke zwakheid. Wij willen niet geconfronteerd worden met de duistere kant in onszelf. Juist daarom trachten we ons zo veel mogelijk te distantieren van die vreemde schepsels, die zo anders zijn. Niet toevallig gebruiken we een variant van 'beestig': 'monsterachtig'. Monsters horen thuis in de prehistorie. Door de plegers van gruweldaden hiermee te vergelijken kunnen wij – weliswaar onbewust – tegenover hen nog een grotere afstand creëren. Hoe verder we ze van ons kunnen wegduwen, hoe minder ongemakkelijk we ons voelen. Om een mens zijn gedrag te kunnen begrijpen, mag je je niet alleen tot de feiten zelf beperken. Dat is dikwijls onvoldoende, want de feiten kunnen zo gruwelijk zijn dat ze ons zicht erop vertroebelen. We worden zo door onze emoties overspoeld dat we geen klare kijk meer hebben. Ons medelijden met diegenen die zoiets vreselijk werd aangedaan, roept bij ons agressie op. We vinden het schandalig. Ze moesten hem... Vul maar in, het komt toch altijd op hetzelfde uit: lynchen, in hetzelfde sop gaarkoken, levend villen. Soms zou je denken dat de niet-criminele mens in zijn machteloze fantasie gewelddadiger is dan de doder zelf. Tot op zekere hoogte is dit een begrijpelijke gevoelsmatige reactie. Geschokt door de feiten en overstelpt door medeleven zijn we zonder enige reserve solidair met de slachtoffers. Deze frontvorming plaatst de dader geheel aan de overkant. Op de krachtigste manier distantieren we ons van hem, hij hoort niet meer bij ons. We letten niet meer op de gelijkenissen, maar fixeren ons op de verschillen. Al zijn menselijke

kenmerken worden ineens uitgevaagd. Alleen de gruwel beheerst nog ons verstarde en verengde blikveld.

Wie vanuit een overemotioneel standpunt tracht inzicht te krijgen in de toch al niet zo gemakkelijk te begrijpen daden van een medemens, krijgt noodgedwongen een vertekend beeld. Om te doorgronden wat zich in werkelijkheid heeft afgespeeld, dient men over een open geest te beschikken. Het is de binnenkant van die mens die moet worden bekeken. In ons dagelijkse spraakgebruik formuleren we het perfect: we vragen ons af wat er in die mens is omgegaan, wat spookte er door zijn hoofd? Er is natuurlijk niet alleen het hoofd dat een rol heeft gespeeld. Rede en verstand komen hier weinig aan te pas. Integendeel, het zijn de emoties die de bovenhand hebben gekregen. Vandaar de vraag: wat is er misgegaan in de gevoelsbeleving? Een misdrijf kent een emotionele voorgeschiedenis. De aanloop tot de feiten is essentieel om deze te kunnen doorgronden. Al te gemakkelijk worden de feiten op zich als een geïsoleerd geheel beschouwd en onder de loep gelegd. Als men ze uitvergroot, omvatten ze nog niet de volledige waarheid. De genese van het misdrijf, het groeiproces, is op zijn minst even belangrijk. Het is als met een vulkaanuitbarsting. De explosie is het gevolg van de innerlijke spanning, die lange tijd werd onderdrukt. Het rommelde meestal al een tijd voordien.

Onze dikwijls overemotionele reactie op de gruwelijke daden van een medemens brengt ons merkwaardig dicht bij de allang achterhaalde Lombrosiaanse denkwereld. Lombroso was in zijn tijd een vermaard criminoloog. Hij was ervan overtuigd dat misdadigers wezens waren die waren blijven steken in hun normale evolutie. Zij waren nooit uitgroeid tot volwaardige mensen. Hij situeerde hen ergens tussen mens en dier. Deze achterhaalde inzichten behoren stilaan tot de criminologische folklore. Toch blijven ze nog nazinderen, zowel in het actuele denken als in ons dagelijkse taalgebruik. Tegen deze spontane drang tot minachting van het dierlijke bestaat evenwel een schitterende remedie: het nauwkeurig bestuderen van de dieren en hun omgang met elkaar leidt vanzelf tot meer inzicht en respect. Het is zeer verrijkend en erg verrassend na te gaan hoe dieren zich precies gedragen tijdens agressieve confrontaties met soortgenoten.

Het klinkt misschien ongeloofwaardig, maar als je op dit vlak de vergelijking maakt tussen dierlijk en menselijk gedrag, valt deze

duidelijk in ons nadeel uit. Wij mensen zijn toch zo fier op ons unieke verstand en op onze specifiek menselijke gevoelens. IJdel als we zijn, hebben we onszelf op een torenhoog voetstuk geplaatst. Eeuwenlang slaagden wij erin dit zelfgenoegzame beeld te handhaven. Pas in de eerste helft van de twintigste eeuw zou hier verandering in komen. Tal van vooraanstaande wetenschappers lichtten de mensheid van haar zelfgecreëerde voetstuk. Gewapend met nieuwe inzichten sloegen ze ons ideaal geboetseerde zelfbeeld aan diggelen. De beeldenstormers die hiervoor aansprakelijk waren, kwamen uit een onverwachte maar ook onverdachte hoek. Het waren ethologen, die het gedrag van dieren in het wild bestudeerden. Hun vaststellingen waren allesbehalve vleiend voor de mens. Hun wetenschappelijke observaties hebben ertoe geleid dat vele menselijke vooroordelen tegenover de dierenwereld genadeloos werden gesloopt.

WAARAAN ZIJN DEZE MENSELIJKE VOOROORDELEN TE WIJTEN?

Vele vooroordelen die wij hebben over dierlijk gedrag worden veroorzaakt door typische menselijke interpretaties. Onze subjectieve kijk op hun gedragingen veroorzaakt grondige misvattingen. Zodra men het heeft over dierlijke agressie, krijgen heel wat mensen onbewust beelden voor ogen van wrede roofdieren die hun prooi verscheuren en verslinden. Vandaar ook dat wie een gruwelijke moord op een medemens heeft gepleegd, weleens als roofdier wordt omschreven. Deze vergelijking raakt kant noch wal. Een moordenaar richt zich tegen een soortgenoot, een roofdier doodt een prooi. Daarenboven wordt het prooidier enkel en alleen gedood om de honger van het jaagdier te stillen. Als een mens door een medemens wordt omgebracht, is dit uiteraard niet om hem op te eten. Kannibalisme komt hoogstzelden voor. Het is een extreem zeldzame afwijking van menselijk gedrag. Wanneer het gebeurt, is dit meestal niet om zijn fysieke honger te stillen. Het doel is veeleer zijn machtshonger te bevredigen en het slachtoffer volledig te bezitten door het in zich op te nemen. De enige motivering die roofdieren ertoe brengt een prooidier te doden, is zich van voedsel te voorzien. En hier ontstaat het misverstand.

Deze foutieve beeldvorming heeft inderdaad iets met beelden te maken. Zij steunt op spectaculaire filmfragmenten waarmee ieder van ons reeds herhaaldelijk geconfronteerd werd. Heel wat dieren-documentaires worden gekruid met dergelijke aangrijpende scènes. Een roofdier dat een weerloos beest verschalkt, doodt, aan stukken scheurt en verslindt, boeit de kijker. Gezien door onze menselijke emotionele bril worden zulke beelden drastisch vervormd. Ze worden gevoelsmatig ingekleurd en daardoor rationeel verkleurd. Dit versterkt het vooroordeel dat zoogdieren in het algemeen onnoemelijk agressief zijn. Vandaar het negatief getinte gezegde: zich gedragen als een beest. Maar ongeremde agressie is geenszins kenmerkend voor het gedrag van roofdieren.

Laten we dit even vergelijken met ons eigen handelen. De meeste mensen eten vlees. Het is afkomstig van dieren die speciaal daarvoor gekweekt en gedood worden. Als we de onnatuurlijke omstandigheden zien waarin deze dieren opgroeien, is dit op zich reeds bedenkelijk. Neem nu de kippen. Het zijn typische scharreldieren. Wat zien we in de meeste fokkerijen? Deze levende consumptieartikelen staan op elkaar geperst, hebben amper de mogelijkheid zich te verplaatsen. Ze worden volgestopt met antibiotica en andere kunstmatige stoffen om toch maar in leven te blijven. Hoeveel diersoorten leven er niet in zulke dieronwaardige omstandigheden? Te veel details over hun trieste lot vernemen we liever niet, want wij willen een gerust geweten. Dit geldt evenzeer voor de manier waarop ze worden gedood. Wat dat betreft zijn we er heel wat beter aan toe dan de roofdieren. We hoeven het niet zelf te doen, maar we doen beroep op professionals. Daarvoor ook zijn speciale huizen ontworpen, slachthuizen, waar achter afgeschermden muren onze prooien deskundig worden afgemaakt. Wie per ongeluk beelden van deze slachtingen te zien krijgt, moet toch wel even slikken. We worden er stil van. Het grijpt ons even erg aan als de filmfragmenten uit de savanne. Het grote verschil is dat we de beelden van onze eigen praktijken niet of nauwelijks te zien krijgen. We kijken liever naar natuurfilms, waarin ons met de regelmaat van een klok 'beestige' roofdierscènes worden geserveerd. We schudden meewarig het hoofd. Wat een wreedheid, denken we vol afkeuring. Spijtig genoeg wordt deze vorm van agressief gedrag door de meerderheid van de kijkers foutief geïnterpreteerd. Het ontgaat ons dat

dieren waarvan het voedsel nu eenmaal uit levende wezens bestaat, verplicht zijn zelf te jagen en te doden. Wij kunnen het anderen voor ons laten doen.

Een roofdier doodt instinctief en uit noodzaak. Als het een ander pijn doet, is het niet om er plezier aan te beleven. Het vertoont niet de sadistische glimlach die sommige serie- en massamoordenaars kenmerken. Een jaagdier geeft evenmin blijk van woede. Die zie je wel tijdens status- of territoriumgevechten met soortgenoten, maar dit is een totaal andere vorm van vechten. Wel gebeurt het geregeld dat prooidieren zich krachtadig verdedigen en weerstand bieden. In de hoop te overleven vallen zij op hun beurt aan. Deze afweerreacties hebben als gevolg dat het roofdier zelf bang wordt. Maar zelfs in dit geval blijven deze reflexen nog beperkt, zo stelde Konrad Lorenz vast.⁹

Erich Fromm wijst erop dat roofdiergedrag totaal anders is dan klassiek defensieve agressie. "Het vertoont geen woede en is duidelijk te onderscheiden van vechtgedrag. Het is doelbepaald en zorgvuldig gericht en de spanning houdt op zodra het doel – bemachtigen van voedsel – bereikt is."¹⁰

Snuggere lezers zullen zich afvragen hoe je sommige gedragingen van poezen dan moet interpreteren. Zelfs al lijkt hun kat-en-muisspel vrij sadistisch, toch is dit niet zo. Weer een typisch menselijke maar foutieve interpretatie. Objectief gezien is ook dit gedrag louter doelgericht. Wanneer een kat het ongelukkige knaagdierje even loslaat, om het wat later tijdens zijn vlucht opnieuw te bespringen, interpreteren we dit als sadisme. Sadisme is pijn doen met genot als doel. Dit is typisch menselijk. Dieren zitten zo niet in elkaar. Het gedrag van de spelende kat is niets meer dan een trainingssessie, een instinctieve daad die voortspruit uit de drang tot zelfbehoud. Wil ze morgen of overmorgen geen honger lijden, dan kan ze maar best haar conditie op peil houden. Ook een keeper oefent om de bal zo veel mogelijk te pakken te krijgen en uit de netten te houden. Oefening baart kunst. Dit geldt ook voor een poes. Zouden we voortaan misschien niet wat voorzigtiger omspringen met de term 'beestig'? Sinds mensenheugenis worden dieren al zo dikwijls ten onrechte geassocieerd met negatief menselijk gedrag. Het gezegde 'Homo homini lupus est' dateert reeds van uit de Romeinse tijd. De wolf geldt als referentiepunt voor de gruwelijke en onmenselijke hardheid waarmee

mensen zich jegens elkaar kunnen gedragen. Zou het toeval zijn dat hiervoor alweer een roofdier werd gekozen? Andermaal is dit niet fair omdat dit beeld compleet fout is. Het getuigt van een totaal gebrek aan objectieve kennis. Terzelfder tijd is het een typische uiting van emotioneel vertekende vooringenomenheid.

Wolven zijn roedeldieren. Doordat zij in groep leven, hebben zij heel wat sociale codes. Hun gedrag ten opzichte van soortgenoten is dan ook erg tolerant en zeer sociaal. Met vrouwtjes en jonge wolven vechten mannen niet. Je zou het een aangeleerde vorm van hoffelijkheid en fair play kunnen noemen. Deze wordt van generatie op generatie doorgegeven. Dit bewijst alvast dat vooringenomenheid, hoe onrechtmatig ook, zeer hardnekkig kan zijn. Niet alleen onze beeldspraak maar ook ons cultureel erfgoed toont daarvan onuitwisbare sporen.

Sprookjes zijn een essentieel deel ervan. Ze zijn voor de opvoeding van kinderen erg belangrijk. Via verhalen die aangepast zijn aan hun leeftijd, leren de allerkleinsten onze samenleving ontdekken. Wie kent er bijvoorbeeld niet het sprookje van Roodkapje? Het dankt zijn succes aan de archetypische kenmerken van het verhaal. Het gaat over de relatie tussen goed en kwaad, over de verhouding tussen dier en mens. De manier waarop wolven in westerse sprookjes worden opgevoerd, heeft op zijn beurt de beeldvorming over dit dier en over roofdieren in het algemeen zwaar vertekend. De sprookjeswolf is een erg boos dier. Hij vreet niet alleen het ene geitje na het andere op, in zijn nietsontziende gulzigheid slokt hij ook nog een hulpbehoevende grootmoeder naar binnen. Tegenover zulke bloeddorstige moordlust moet gepast gereageerd worden. Gelukkig is er de boswachter. Hij staat symbool voor de bestraffende rechtsorde. Na de bevrijding van grootmoeder en haar lieve kleinkind propt hij de buik van de wolf vol met stenen en naait hem dicht. Als het boze dier wakker wordt, heeft het uiteraard een zwaar gevoel in de maag. Om zijn dorst te lessen begeeft het zich naar de oever van het meer. Al drinkend zinkt de wolf weg tot op de bodem. Dit is zijn welverdiende loon. Het kwaad is definitief vernietigd. Het wateroppervlak wordt weer rimpelloos. Ook de gretig luisterende kinderen halen opgelucht adem bij zo'n 'happy end'. Tegen beter weten in maken we onszelf wijs dat het gevaar is geëlimineerd en dat

recht is geschied. Vrij vertaald kunnen we stellen dat onze gevoelens van boosheid en wrok bevredigd zijn.

Eigenlijk zijn het parallelle gevoelens die velen koesteren naar aanleiding van de executie van een agressieve misdadiger. Hij was evenmin waardig om nog verder tussen ons te leven. Hij was het leven niet waard en dus is het maar goed dat hij werd opgeruimd. De bron van onze angst is vernietigd, dus verdwijnt ook de angst zelf. Wat een rituele zelfbevrijding! En eigenlijk is het ook een vorm van zelfbedrog. Een extreme indeling in goed en kwaad is natuurlijk onvoorstelbaar simplistisch en getuigt van verregaande naïviteit. Een van de pijnlijkste voorbeelden hiervan is de executie van de bommenlegger van Oklahoma.¹¹ Die vond plaats op 11 juni 2001. Het kwaad dat Timothy McVeigh had aangericht, was inderdaad immens groot. Een flatgebouw werd op 19 april 1995 in puin gelegd. De balans luidde 168 doden en 500 gewonden. Het kwaad werd ontmaskerd en de dader geëxecuteerd. De Amerikanen maakten zichzelf voor de zoveelste keer wijs dat daardoor het kwaad zelf was uitgeroeid. Exact drie maanden later moest niet één gebouw eraan geloven, maar waren het de twee torens van het World Trade Center in New York die op de meest onthutsende wijze als kaartenhuisjes in elkaar werden geramd. In dit geval kreeg de boswachter geen kans om de boze wolven te pakken. Ze hadden zichzelf vernietigd. De associatie van het kwaad met een roofdier is niet zo toevallig en ook niet zo onschuldig. Het is een onbewuste poging om het kwaad van ons weg te duwen. Eigenlijk hoort dat niet bij ons, maar bij de beesten. Zowel in zogenaamd onschuldige sprookjes als in als wijs geachte volksgezegden wordt het slechte geassocieerd met het dierenrijk. Zo wordt het vooroordeel versterkt dat zoogdieren in het algemeen onvoorstelbaar agressieve wezens zijn.

Zorgvuldige en langdurige observaties van tal van diersoorten in hun biotoop hebben tot een tegenovergestelde conclusie geleid. Mensen zijn heel wat wreedaardiger dan dieren. De meeste hogere zoogdieren doden geen soortgenoten, in tegenstelling tot de mens.

Voordat we trachten dit grote verschil te verklaren, willen we eerst aandacht schenken aan de gelijkenissen tussen menselijk en dierlijk agressief gedrag. Tot op zekere hoogte zijn bepaalde parallellen aanwezig tussen beide.

Dieren vertonen in bepaalde omstandigheden dreiggedrag, een vorm van defensieve agressie. Het is een reactie op een ernstig bedreigende situatie. Doorgaans is dit signaal voldoende en kan het een gevecht voorkomen, de aanvaller trekt zich terug. Naast dit dreiggedrag vertonen sommige dieren ook imponeergedrag. Het wordt meestal tentoongespreid door hoger geplaatste dieren die hun ondergeschikte willen waarschuwen. Alsof ze willen zeggen: “Pas op, je bent verwittigd. Houd hier rekening mee.”

Dat wij deze houdingen herkennen en ze ook terugvinden bij de mens, blijkt uit ons taalgebruik. Kijk eens hoe die zijn stekels rechtop zet... Eindelijk laat hij zijn tanden eens zien... Dreiggedrag om af te schrikken en imponeergedrag om te waarschuwen is de mens niet vreemd. Zowel het individu als de samenleving in haar geheel bedient zich ervan. De hele bewapeningswedloop steunt erop. Haast geen nationale feestdag kan plaatsvinden zonder een militair defilé als centraal thema. De buitenwereld laten zien hoe sterk en paraat wij wel zijn, dat is de boodschap.

Zo te zien zijn dreig- en imponeergedrag gericht op het voorkomen van agressie, zowel bij mens als bij dier. Zij willen anderen afschrikken, in de hoop een effectieve confrontatie te vermijden. Maar wat als dit niet lukt? Als er werkelijk moet worden gevochten, is dit bijna uitsluitend het monopolie van de mannen. Zowel bij de hogere zoogdieren als bij de mensen zijn zij het het agressiefst.

Ook de inzet is dikwijls identiek: macht, prestige, seks. Alleen is de afloop vaak verschillend. Want ook al wekken dieren soms de indruk dat zij strijden op leven en dood, toch lukt het hun feilloos een fatale ontsporing te voorkomen. Op de valreep staken ze de strijd, waardoor een dodelijke afloop wordt vermeden.

HOE DIEREN ERIN SLAGEN DE AGRESSIE VAN DE OVERWINNAAR OM TE BUIGEN

Waarom faalt de superieur begaafde mens op dit cruciale punt, in tegenstelling tot het ‘onbegaafde’ dier? Je zou het omgekeerde verwachten, omdat dieren veel beter uitgerust zijn om elkaar te doden. Zware slag tanden, vlijmscherpe horens en sterke geweiën zijn gevaarlijke wapens voor wie ermee te maken krijgt. Deze bevoorrechte

outillage maakt het doden bijna vanzelfsprekend. Toch gebeurt dit slechts hoogst uitzonderlijk. Het gebeurt natuurlijk wel dat ze hun tegenstander tijdens een territorium- of rivaliteitsgevecht ernstig verwonden. Soms bezwijken de slachtoffers hieraan. Toch gaat het iedere keer weer om ongevallen, er was geen opzet tot doden mee gemoeid. Dergelijke accidenten zijn niet uit te sluiten. Maar de algemene regel is en blijft dat hogere zoogdieren elkaar niet doden. Alleen primaten vermoorden soms soortgenoten, zoals later zal blijken. Vooral de chimpansee doet het. Die staat genetisch het dichtst bij de mens.

Het vermogen om te voorkomen dat zij hun soortgenoten om het leven brengen, behoort tot het evolutionaire erfgoed van de dieren. Alle levende wezens hebben een natuurlijke drang tot overleven. Wie zich het best aanpast aan de noden van het ogenblik, wint het van de anderen. Door dit overlevingsinstinct hebben hogere diersoorten blijkbaar een feilloos functionerend systeem ontwikkeld om de agressie van tegenstanders te kanaliseren en te blokkeren. Daardoor kan het doden van een soortgenoot ‘à la limite’ worden verijdeld.

Konrad Lorenz had als een van de eersten aandacht hiervoor. Zijn interesse was gewekt door zijn vroegere leraar Julian Huxley. Die hield zich voornamelijk bezig met langdurige observaties van bepaalde vogelsoorten. Voor de Eerste Wereldoorlog al deed hij een merkwaardige ontdekking. Het viel hem op dat specifieke gedragingen van bepaalde diersoorten hun oorspronkelijke functie in de loop van de evolutie hadden verloren. Die gedragingen evolueerden tot louter symbolische ceremoniën. Huxley omschreef dit fenomeen als ritualisering.¹²

De gerenommeerde Nederlandse etholoog Tinbergen definieerde ritualisering als volgt: het is een evolutieproces waarbij kenmerkende elementen worden overdreven en gestileerd. Hierdoor ontstaat een opvallend en onmiskenbaar patroon.¹³

Die geritualiseerde bewegingen hebben als doel de agressie van soortgenoten af te remmen. De meest voorkomende vorm van dit symboolgedrag zijn de ‘onderdanigheidsreflexen’. Blijken van onderwerping hebben een kalmerend effect op de agressor. Die begrijpt het signaal dan ook feilloos en staakt de strijd. De zwakste heeft zich op symbolische wijze overgegeven en bewijst hiermee zijn ondergeschiktheid. Verder vechten is overbodig, want de overwinnaar voelt zich

erkend in zijn machtspositie. Het is opvallend hoeveel gewervelde diersoorten zich in extreme conflictsituaties van dergelijke specifieke signaalfuncties bedienen. Deze signalen kunnen heel verschillend zijn. Maar hun doel is hetzelfde: de agressie afremmen om op de valreep zijn hachje te redden.

Een baviaan die in een rivaliteitsgevecht aanvoelt dat hij het onder-spit zal moeten delven, houdt plots op zich te verdedigen. Hij wendt zich af van zijn tegenstander en buigt zich voorover. Oorspronkelijk is dit een typisch vrouwelijk seksueel uitnodigingsgebaar. Maar binnen de context van een gevecht heeft het alleen een symbolische betekenis. Het zich op die wijze presenteren heeft geen enkele seksuele intentie. Nee, het is louter een teken van onderdanigheid.¹⁴ De verslagen mannelijke aap wil hiermee zijn woedende rivaal duidelijk maken dat hij zich wenst te onderwerpen. Hij erkent de andere als zijn meerdere. Deze geste van onderwerping heeft effect: het duel wordt onmiddellijk beëindigd.

Heel wat apensoorten, waaronder ook mensapen, hebben van kleins af aan deze uitingen van onderdanigheid geleerd. Zij vormen een vast onderdeel van hun dagelijkse verzoeningsrituelen. Dieren hebben immers de wijsheid na een ruzie of schermutseling de vrede te herstellen. Ze blijven niet wrokken, ze zinnen evenmin op wraak. Door verzoeningsgebaren herstellen zij de verstoorde relatie. Dit verzoenen gebeurt soms in de meest letterlijke zin van het woord. Apen kussen elkaar als ze het weer goed willen maken. Zelfs intense tongzoenen komen eraan te pas. En uiteraard eindigt elk ernstig geschil onontkoombaar met een vlooisessie. Emoties dreven hen uit elkaar, dit kleine ongedierte brengt hen weer samen. Elkaar vlooiën houdt meer in dan een fysieke reinigingsbeurt. Het staat synoniem voor intens lichamelijk contact. Het werkt rustgevend en herstelt de vrede.¹⁵

Wolven vertonen bij hevige gevechten een gedragspatroon parallel aan dat van de baviaan. In de hitte van de strijd gooit de verliezer zich op de rug. Net als een jong dier begint hij dan met de poten te spartelen. De overwinnaar interpreteert feilloos dit gebaar van onderdanigheid. Want dit infantiele gedrag roept herinneringen op. Jonge wolven hebben immers de gewoonte vanuit rugpositie met hun dartele pootjes hun moeder uit te nodigen om hen te likken. Wanneer

een volwassen wolf zich plots kinderlijk gaat gedragen, erkent hij hierdoor zijn inferieure positie tegenover de overwinnaar. Op symbolische wijze inviteert hij zijn tegenstander hem te likken. Zo maakt hij zijn niet-agressieve bedoelingen kenbaar. Daardoor kan de verzoening op gang komen. Een dodelijke escalatie wordt zo op het nippertje voorkomen.¹⁶ Dat dit kalmeringsritueel zo feilloos werkt, heeft ook te maken met de spontane remming die bij deze dieren aanwezig is. Voor hen geldt het motto: een jong dier bijt je niet.¹⁷ Een verliezend dier in nood dat zijn toevlucht neemt tot dit symbolische kinderlijke gedrag, benut de kracht van dit taboe.

Tijdens gevechten tussen rivaliserende wolven werd nog een ander merkwaardig gedragspatroon vastgesteld. In de cruciale fase van de strijd gebeurt het dat de zwakkere plots zijn kop afwendt. Hierdoor toont hij de uiterst kwetsbare ronding van zijn hals.¹⁸ Vechtende tijgers vertonen gelijksoortige reacties. Ook zij draaien plots het hoofd om op identieke manier hun hals aan hun winnende opponent te tonen. Vanuit menselijk oogpunt is zo'n reactie onvoorstelbaar. Ze is extreem roekeloos en levensgevaarlijk. Aan de tegenstander wordt hierdoor immers een unieke kans geboden zijn rivaal op de eenvoudigste en tegelijk efficiëntste manier uit te schakelen. E.n enkele beet en de halsslagader is door. Toch blijft de fatale knauw uit, want het gegeven signaal wordt perfect geregistreerd en geapprecieerd.

Mantelbavianen hebben een non-verbaal communicatiesignaal dat hiermee enigszins vergelijkbaar is. In bepaalde omstandigheden brengt het mannetje een geritualiseerde nekbeet toe aan een vrouwtje. Zoals tal van andere apensoorten vormen ook bavianen sociale groepen die bestaan uit een aantal permanente subgroepjes. Deze harems zijn samengesteld uit één enkele man en één of meer wijfjes, al dan niet vergezeld van jongen. De leider duldt niet dat zijn vrouwtjes ook maar enig contact onderhouden met leden van een andere harem. Zij behoren hem alleen toe. Als een wijfje zich enkele meters buiten de eigen groep durft te bewegen, haalt het mannetje haar onmiddellijk terug. Hij geeft haar daarbij een heel speciale nekbeet, die geen lichamelijke schade veroorzaakt. Hij is enkel bedoeld als een krachtig signaal. Het wijfje begrijpt onmiddellijk dat de haremleider haar mogelijke ontrouw niet kan dulden. Onderdanig keert zij terug naar de groep en sluit zich zeer nauw aan bij haar man.¹⁹

Nog vele andere diersoorten hebben specifieke kalmeringsrituelen ontwikkeld. Zelfs bij lagere diersoorten zoals kraaien komen zij voor. De zwakste kraai slaagt erin tijdens de climax van het gevecht de agressie van zijn tegenstander af te remmen. Dit gebeurt door plots met het achterhoofd onder de snavel van de tegenstander te duiken. Alweer een erg risicovolle actie, want precies deze plek is het meest onbeschermd deel van de kop. Eén enkele tik met de harde bek volstaat om de opponent definitief uit te schakelen. Toch gebeurt dit niet. In plaats van zijn vijand dood te pikken, nu de kans zo voor het grijpen ligt, staakt de dominante soortgenoot de strijd.

De wetenschappers stonden perplex toen zij voor het eerst kennismaakten met deze meesterlijke methoden van agressielozing in de dierenwereld. Deze indrukwekkende ontdekking confronteerde de mens met zichzelf. Dit merkwaardige levensreddende gedrag bij dieren riep de vraag op of wij ook zo wijs zijn. Het antwoord stelt teleur, de vergelijking is in ons nadeel. Precies op dit vlak onderscheidt de homo sapiens zich van de andere zoogdieren. Hoe komt het toch dat ruzies tussen mensen dikwijls volledig ontsporen en fataal aflopen? Blijkbaar is de mens een belangrijk levensbeschermend onderdeel van zijn instinct in de loop van de evolutie kwijtgeraakt.

De woorden 'Ge zult niet doden' werden meer dan 2000 jaar geleden in steen gegrift. Ze vormen een morele toetssteen voor het menselijke geweten. Toch blijven moord en doodslag een onontkoombaar menselijk fenomeen. Dieren hebben geen verstand, zij zijn evenmin gebonden aan wetten of moraal en toch lukt het hun wel in bijna alle omstandigheden het leven van hun soortgenoten te respecteren. Dat stemt toch tot nadenken. Als de meeste hogere diersoorten in staat zijn zulke ingenieuze systemen te ontwikkelen tot behoud van de eigen soort, waarom laat de mens het dan op dit cruciale punt afweten? Wat drijft sommigen van ons ertoe de grens tussen leven en dood te overschrijden? Wat is het typisch menselijke aan dit als 'beestig' omschreven gedrag van onze zogenaamd 'monsterachtige' medemens?

WAT INSPIREERT DIEREN OM TE VECHTEN MET ELKAAR?

In de volgende delen gaan we dieper in op de motieven van mensen die hun medemens doden. Maar eerst willen we nog even

halt houden bij de dieren. Waarom vechten zij in feite met elkaar? Op het eerste gezicht zijn er drie voor de hand liggende redenen. De eerste is de onschuldigste: dieren vechten om te spelen! Kijken we niet allemaal vertederd naar speelse stoepartijen tussen jonge poezen of honden? Dergelijke confrontaties met directe verwanten verlopen ludiek en uitbundig. Ook al wordt er geklauwd en gebeten, toch ontspoord het gevecht niet, het blijft beheerst. Het is erg leerrijk. Het dier krijgt spelenderwijs de kans zich te bekwamen in de techniek van het vechten. Tegelijk leert het de grenzen kennen van het toelaatbare. Vechten is een ideaal middel om de eigen kracht te ontdekken en de eigen mogelijkheden uit te testen. Een dier leert hierdoor niet alleen omgaan met zijn soortgenoten, het leert ook gebruik te maken van zijn spieren en zijn aangeboren natuurlijke wapens. Het is een nuttige leerschool om zich later zelf van voedsel te kunnen voorzien. Want om te eten moeten vele dieren leren hoe een prooi te veroveren. Hun spelritueel kan dan ook best omschreven worden als een opleiding in sociale vaardigheden. Dankzij het spel met leeftijdgenoten verwerven zoogdieren sociaal inzicht.²⁰ Bij jonge resusapen is vastgesteld dat zij zich binnen de groep niet kunnen integreren wanneer zij de kans niet hebben gekregen te spelen met soortgenootjes. Hun latere gedrag blijft hierdoor definitief ontregeld.²¹

De tweede vorm van vechten heeft te maken met de behoefte aan ruimte. Territoriumconflicten hebben een specifiek doel. Ze dienen om anderen op afstand te houden of ze te verdrijven als ze te dicht zijn genaderd. Die gevechten kennen zelden of nooit een dodelijke afloop. Ze verlopen meestal zelfs in een zeer geritualiseerde vorm. Zoogdieren zijn erg gehecht aan hun territorium. Ze doen er dan ook alles voor om dit aan andere apen kenbaar te maken, in de hoop dat die er rekening mee zullen houden. Honden lozen plasjes om via deze reuksignalen hun terrein af te bakenen. Vogels fluiten een bepaald wijsje op de uithoeken van het domein dat zij als het hunne beschouwen. Indringers die deze signalen negeren, worden kordaat verjaagd. Ook zoogdieren bakenen hun terrein af met typische geluidssignalen. Een voorbeeld daarvan zijn de gibbons. Het zijn sierlijke staartloze apen. Van de negen soorten die het Indo-Maleisische gebied bevolken, zijn de zwartharige siamangs de zwaarste en indrukwekkendste. Zowel mannetjes als vrouwtjes hebben in hun

hals een keelzak. Door deze op te blazen slagen ze erin luid galmend hun aanwezigheid kenbaar te maken. Andere troepen siamangs, evenals andere gibbonssoorten, zijn gewaarschuwd.²² Deze kreten vervangen de bordjes die mensen soms wel eens plaatsen: 'Verboden toegang. Privaat eigendom!'

Dieren strijden om hun leefomgeving vanuit een instinctieve overlevingsstrategie. Het territorium is het thuisfront waarbinnen ze zich vrij kunnen bewegen. Het is erop afgestemd om in hun voedsel te voorzien. Het is dan ook logisch dat zij hun gebied met 'hand en tand' verdedigen. Het is voor hen letterlijk van levensbelang.

Een laatste reden van dierlijke duels vormen de dominantiegevechten. Ondanks alle onderlinge strubbelingen willen dieren die in een groep leven dat de cohesie van die groep bewaard blijft. Als die uiteenvalt, komt de eigen veiligheid in het gedrang. Zij moeten zich noodgedwongen organiseren tegen vijandelijke aanvallen van buitenaf. Daarom ontwerpen zij een hiërarchische structuur. Ieder dier heeft zijn plaats in de rangorde, maar dit wil niet zeggen dat die plaats onveranderlijk is. Sommige proberen een hogere positie te verwerven. Hoe hoger een dier kan opklimmen op de sociale ladder binnen de hiërarchie, hoe voordeliger. Vooral voor het leiderschap bestaat heel veel interesse. Hier zijn immers veel voordelen aan verbonden. Het gebeurt dan ook geregeld dat rivalen binnen de groep elkaar bevechten en zo trachten een hogere plaats in de rangorde te verwerven, liefst zelfs de hoogste plaats. Het is voornamelijk tijdens die krachtmetingen dat de onderdanigheidsrituelen erg goed van pas komen. Zo kan op cruciale ogenblikken een dodelijke afloop vermeden worden.

MENSEN VECHTEN OM DEZELFDE REDENEN

Deze drie redenen waarom dieren vechten zijn ook bij de mens terug te vinden. Vechten om te spelen doen alle kinderen. Ze kunnen amper de vingers bewegen of ze strekken duim en wijsvinger al als een vuurwapen. Speelgoedwapens zijn vooral bij jongens in trek. Ook in de sport liggen spel en gevecht soms erg dicht bij elkaar.

Territoriumdrift kennen mensen eveneens. Oorlogen tussen diverse landen en ook burgeroorlogen zijn er het gevolg van. Mensen

willen hun gezamenlijke territorium beschermen, uitbreiden of verstevigen. Ook individueel stoppen mensen veel energie in het beschermen en het verdedigen van hun terrein.

Gelukkig evolueren deze individuele territoriumtwisten bijna nooit tot dodelijke afrekeningen. Dit kan spijtig genoeg niet gezegd worden van de conflicten waarbij groepen mensen zijn betrokken. Hier gaat het doorgaans om regelrechte oorlogen die een hoge tol eisen. De draad die door de geschiedenis van de mensheid loopt, is helaas erg rood gekleurd. Hoeveel bloed werd er in de loop der tijden niet vergoten uitsluitend om territoria te beschermen of nieuwe gebieden te veroveren?

Wie denkt dat de laatste decennia door West-Europese naties geen eigen oorlogen meer zijn gevoerd, moet zijn geheugen bijsturen. Akkoord, de strijd om de Falklandeilanden was slechts een miniatuuroorlog. Hierbij zijn uiteindelijk 'slechts' 255 Engelse soldaten gesneuveld. Dat er hierbij ook nog meer dan duizend Argentijnse soldaten om het leven kwamen, wordt meestal uit het oog verloren, want dat waren vijanden en dus is dit aspect minder belangrijk. Dit beperkte conflict bewijst hoe duur grond kan zijn. Tenslotte werd er gevochten om ongeveer 12.200 km² Maar de strategische ligging van dit onooglijke plekje is uiteraard van doorslaggevend belang. Ook het chauvinisme van de Engelsen is hier niet vreemd aan. Zij willen nog altijd als wereldgrootmacht erkend en gerespecteerd worden. Toch blijft de hamvraag van het verhaal: in hoeverre is deze oorlog niet ontketend uit puur politiek eigenbelang van de 'ijzeren lady' Margaret Thatcher?

Ook het dierlijke streven naar dominantie is de mensen niet vreemd. Rivaliteitsdrang is ons best bekend. Om deze te bevredigen hebben we heel wat aangepaste rituelen ontwikkeld. Verkiezingen bijvoorbeeld zijn gefatsoeneerde gevechten om de macht. Het is alleszins een troostende gedachte dat ook mensen, net als dieren, tot op zekere hoogte in staat zijn gebruik te maken van diverse ritualiseringsprocessen. Zo slagen ze erin nodeloos bloedvergieten te voorkomen.

Het valt wel op dat het dikwijls primitieve volkeren zijn die in wijsheid hun toevlucht nemen tot ritualiseringsymboliek. Zo voorkomen ze escalerende conflicten tussen groepsleden. Een sprekend voorbeeld hiervan vindt men bij bepaalde eskimostammen. Zij leven